БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ПМеП 1
1953/кн. 1
371. 1.

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЈАНУАР

1953

НОВИ САД

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Уредништво

ЖИВОЈИН БОШКОВ
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ
БОШКО ПЕТРОВИЋ

Летопис Матице српске излази 12 пута годишње у месечним свескама од пет штампаних табака; шест свезака чине једну књигу.

Годишња претплата износи 750 динара; цена једном броју у књижарској продаји 70 динара.

Чланови Матице српске примају часопис бесплатно.

Претплата се може положити у свакој пошти на чековни рачун Народне банке у Новом Саду бр. 300-Т-257

Рукописи се не враћају

Уредништво
НОВИ САД
Матице српске ул. бр. 1
Телефон: 30—24

Администрација
НОВИ САД
Железничка ул. бр. 1
Телефон: 30—90

Одговорни уредник
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
У НОВОМ САДУ

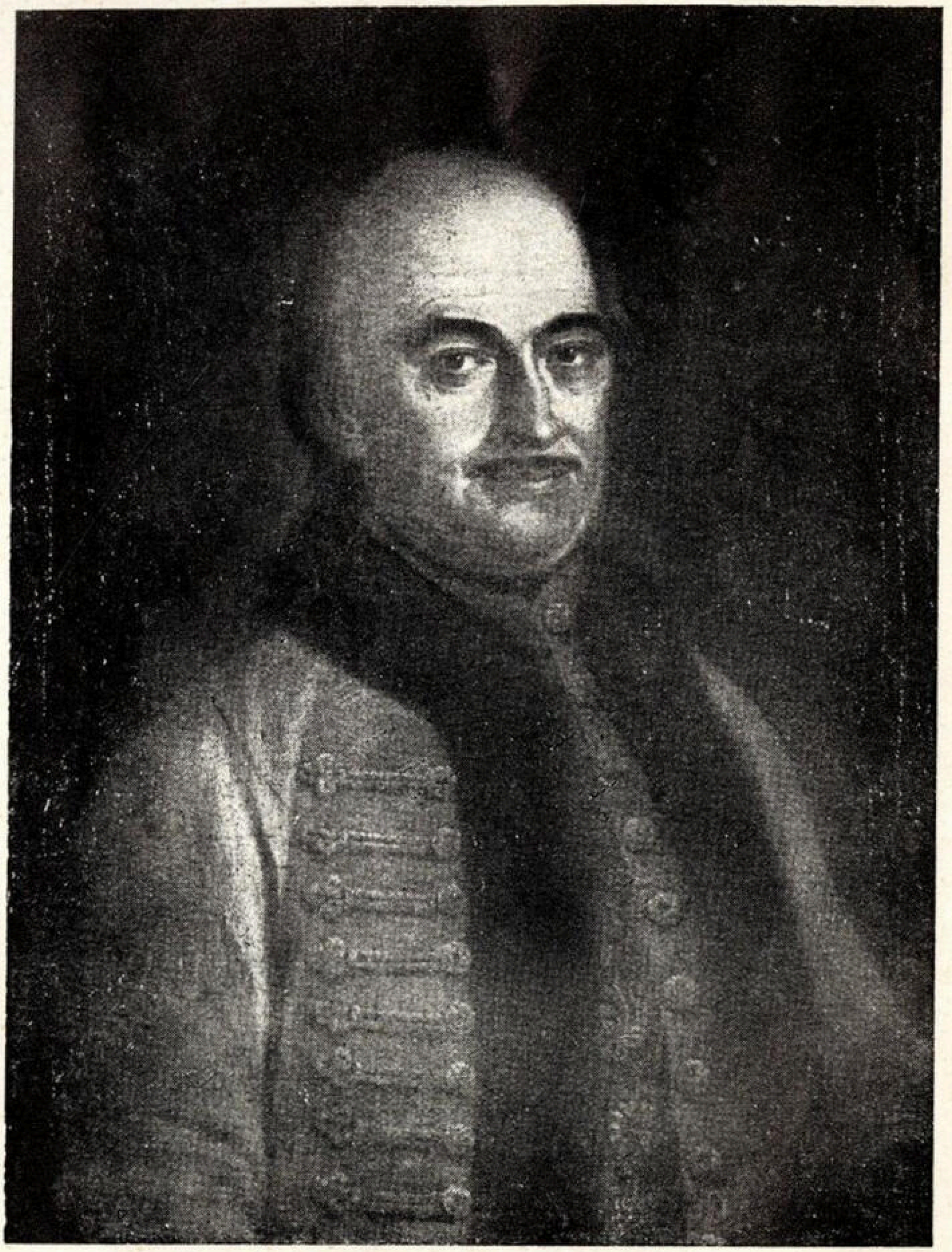

ПАВЛЕ ЂУРКОВИЋ (—1830), Портре Уроша Несторовића

(Из Галерије Матице српске)

ЛЕТОПИС
МАТИЦЕ СРПСКЕ

Уредништво:
ЖИВОЈИН БОШКОВ
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ
БОШКО ПЕТРОВИЋ

Одговорни уредник:
ЖИВАН МИЛИСАВАЦ

Година 129 Нови Сад Књига 371

1953

Инв. Ор. 26097

1023

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ

Година 129 ЈАНУАР 1953 Књ. 371, св. 1

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

НАШИ ЧАСОПИСИ

Књижевни часописи код нас постали су проблем. Не само издавача и редакција, него проблем којим се све више баве и писци и који, у знатној мери, интересује и широке кругове читалачке публике. Са колико су пажње и интересовања дочекивани први бројеви часописа — нарочито нових — после Ослобођења! Часописи су насушна потреба сваког културног друштва, и та нестрпљивост је била разумљива, иако је ту често била посреди и обична радозналост за све што је ново. Неочекивано велики тиражи неких, тзв. „водећих“, часописа наводили су на неоправдано оптимистичке мисли о општем културном стању код нас и, у вези с тим, на извесне нереалне закључке.

Задовољењем прве радозналости с једне, и наглим порастом броја часописа и разних других публикација с друге стране, настало је извесно прегруписавање у редовима читалачке публике и, као последица тога, смањење тиража многих часописа. Али је то смањење понекад ишло исувише далеко, испод најнижег очекиваног минимума, тако да се за ових последњих седам година од Ослобођења скала претплатника кретала од шест и седам хиљада до шест и седам стотина! Овако катастрофалан пад броја претплатника не може се приписати само задовољењу прве радозналости; његов узрок је на другој страни.

Све се чешће чује питање: Шта је то са нашим часописима? У исто време дају се и разлози: часописи нису занимљиви; нису актуелни; не излазе уредно; редакције немају коректан однос према сарадницима, итд. итд.

Наведени приговори, заиста, нису без основе, бар не сасвим. Зашто, на пример, да се не само почетници, људи „без имена“, него и познати и признати писци, дакле писци „од имена“ и вредности, морају тужити да им редакције не

одговарају и да се према њиховим рукописима не односе лојално и коректно? Контакт са сарадницима је први услов за успешно вођење часописа. Питање је само до које мере уредници могу ићи у сусрет сарадницима, јер су редакције засуте рукописима који се не могу објавити а чији аутори захтевају исцрпну анализу и широко документовано образложење за њихово одбијање. Куда би се стигло када би уредници покушали да задовоље и такве захтеве! — Горка и поразна критика наших часописа извире и из чињенице да се у приказима још увек истиче као врло похвална и позитивна појава редовно излажење, и без закашњења, појединих часописа. Јер оно што би требало да је обична и нормална појава, то код нас претставља часне изузетке! Било је случајева да се летњи бројеви неких часописа појаве у позну јесен или чак и у зиму.

Док се не реше та, мање више техничка питања, тешко да се може говорити о актуелности часописа. А тежиште проблема уствари и јесте ту, на актуелности и занимљивости. Истина је да решење једног не значи у исти мах и решење другог, али решење првог условљава и ово последње.

Када се тамо пре две године појавио у *Књижевним новинама* чланак: *„Више актуелности у Летопису Матице српске“*, Редакција овога часописа је извршила извесну малу анализу и установила да је тај захтев колико тачан толико и неправедан. Тачан, јер констатује једну истину; неправедан, јер је недовољну актуелност видео само у *Летопису* а, међутим, неке битне разлике у то време није било између њега и осталих часописа у земљи. Он би, дакле, био и тачан и оправдан да је захтев за актуелношћу поставио пред све наше часописе. Јер су у то време сви они, скоро без изузетка, имали не само исти облик, већ и исте рубрике, по истом реду, и — скоро сви — једне и исте сараднике! Такво је тада било стање у нашој књижевности, таква схватања о улози часописа, и часописи нису били ништа друго до веран одраз свога времена.

Такво стање, међутим, више не задовољава. Унутрашњи развитак наше земље показује много више динамике него раније. Борба за социјализам није више ствар само партиских и државних врхова, него се све више преноси на широке слојеве раднога народа. Развој социјалистичке

демократије отворио је широко врата борби за социјализам и на идејном плану. Уз заостала бирократска схватања о литератури и уметности запљускују нас и наноси западњачке декаденције. У таквим околностима, када сваки комуниста постаје од обичног редова у редовима Партије одговорни члан савеза бораца за социјализам и комунизам и сваки грађанин ове земље значајан фактор у њеном привредном и културном животу, улога часописа, несумњиво, мора бити далеко већа и значајнија.

Часописи су све до данас, практично, били нешто узгредно, нешто што треба да постоји и што мора да се трпи. Тако су их — ма колико ми то порицали — посматрали и издавачи, и сарадници, а тако су се — ма колико то звучало парадоксално — према њима односили и уредници. Часописи су често и додељивани као узгредан посао, уз друге, „важније“. Да ли је онда чудо што све наше часописе „уређује пошта“, то јест, што редакција од случајно приспелог материјала одабира оно што је најбоље написано и што, према мишљењу односне редакције, највише одговара? Ако је тако — а тако јесте — може ли онда бити разноликости у часописима, могу ли поједини часописи имати свој лик? Решење овога питања зависи од схватања улоге часописа и задатака редакције с једне, и спремности редакције да се до крајњих граница заложи за поверени јој посао, с друге стране.

Но ни уређењем односа између издавача и редакција ствар још увек није решена. Часописи су, нажалост, некако узгредна ствар и за сараднике. Писци, заузети својим пословима и проблемима, немају времена да мисле и на часописе. Радећи у надлештвима или издавачким предузећима, они су углавном — некад више некад мање — преокупирани пословима који, истина, врло често имају чврсту везу са књижевношћу, али нису и књижевност. Па и они писци који могу за себе рећи да им је главно занимање књижевни рад ретко када могу и хоће да се одазову апелу редакција и да својим напором, па ако хоћете и жртвом, помогну потребе часописа. Часописи управо траже напоре и жртве. Они то траже од свакога: од издавача; од уредника; од сарадника. Без жртвовања и откидања од својих личних потреба и покаткад привременог напуштања својих личних

планова можемо имати овакве часописе какве имамо сада. Хоћемо ли часописе које тражи данашње време, не дакле само регистраторе резултата на пољу књижевности — иако је и то важан задатак часописа — него живу трибину напредних снага на културном и уметничком плану, ми морамо имати око часописа окупљен баш такав круг сарадника.

Данас ми таквих група око часописа још немамо, иако се не може порећи чињеница да је у књижевном свету већ почела деоба и груписање по сродности погледа и схватања. Али то није једно исто, иако пут од једног води ка другом. Ово друго је предодређено класном припадношћу, друштвеним положајем или — ако говоримо о писцима социјалистичког друштва — извесним разликама у схватањима уметности; оно прво се огледа у свести о улози и мисији часописа у нашем друштву и спремности да се знатан део времена и енергије стави у службу часописа.

Када то будемо постигли моћи ћемо са успехом решавати питање актуелности и освежења часописа, а с тим у вези и њиховог јачег продирања у масе.

Живан Милисавац

ПОВРАТАК

Тешко је растати се са старим другарима.

Поможе му локомотива са својим звиждуком и облачићем паре.

Он диже руку ка капи, на војнички поздрав.

— Здраво, — викнуше три гласа са прозора једног вагона.

— Здраво.

— Пиши. Јави се. Дођи до нас.

Вагони су промицали покрај њега све брже. Тројица на прозору била су већ далеко. Он скиде капу, махну њоме и рече, иако га они већ нису могли чути:

— Срећан пут.

Приђе му старчић, отправник возова, са сигналном таблицом под пазухом:

— А, друг из војске?

— Да.

— Начисто?

— Да. Демобилисан.

— А, друг није из Кузмина?

— Не. Из Дољаче; — и показа руком ка обронцима Фрушке Горе.

Било је пополдне ране јесени, око четири сата. Сунце је у ово доба дана пекло летњим жаром.

— Можемо мало унутра? — рече железничар и показа руком на отворена, ниска врата. Сад је некадашњи немачки бункер добро послужио уместо порушене станичне зграде.

— Хвала, — рече војник, узе свој ранац и однесе га код врата, у сенку.

Седоше обојица на једну изваљену бетонску плочу.

— Топло, рече старац, скиде своје наочари и марамицом обриса зној.

Војник пређе преко чела рукавом свога шињела.

— А, друг... у којој је био бригади?

— Првој војвођанској.

— А, можда друг нешто зна о Мрђи? Драгомиру Бакићу, то ми је син... био је у четвртој.

— Не... не бих знао.

— Моја баба чула да су га неки видели у Италији... са рањеницима. Друг није био у Италији?

Војник пољута па, осећајући потребу да подржи овог човека у његовој нади, рече:

— Има доста наших тамо... Причали ми неки који су се вратили.

Старац поново обрисa зној.

— Је л' ово прва партија демобилисаних?

— Да. Инвалиди.

— Зар је друг рањен, — упита брзо старац и тек тада се трже.

— Да, још пре две године, четрдесет треће у јесен... под Брчком.

— А, сад је добро, све је прошло... изгледа. Ране зарасту...

— Па... тако... У рату скоро нисам ни мислио на то. Научио сам да нишаним левим оком. А сад ми у Београду наместили стаклено. — Старац га погледа. Како то раније није приметио! Заиста, десно око је изгледало светлије и некако мање покретно. Ухвати војника за руку и желећи да га утеши рече:

— Да, тешко је без ока. Али, ако га већ нема, шта се може? Ово су баш... мајсторски удесили. Ништа се, скоро, и не примећује.

— Да, рече војник таквим гласом да се није знало да ли потврђује или пита.

Неко време су опет ћутали и гледали на пругу у сјајне, светлуцаве, шине. На станици није било никога. У крошњама оближњег кестена свађали су се врапци. Затим војник извади танку, мушку, чарапу подвезану на једном крају пуну дувана. Запалише обојица. Пуштајући прве димове железничар рече:

— Добар дуван.

— Дао ми то Гашпар. Он је био интендант. Можда сте га видели мало пре на прозору. И он одлази кући. Прошли смо Босну заједно...

Велики је шаљивчина. Некад се уозбиљи па по цео дан разговара само рукама (Био је јако контузован, пукле му обе бубне опне, па остао глув). Волео је нарочито да разговара са водником Николом, који увек дуго мора да објашњава шта му све треба, а Гашпар га гледа у очи и каже, понекад, тихо:

— Ништа те не разубем ста казес. Покази рукама.

Никола се онда много мучи, зове неког у помоћ па се опет обраћа Гашпару:

— Е, баш је кубура с тобом. Зар збиља не разумеш?

— Разумем брате, — каже сад лепо Гашпар. — Чим ти уста отвориш знам шта хоћеш, а знам и кад не отвориш.

Такав је био у војсци наш Гашпар, — и војник се насмеја гласно.

— Ха, ха, — помаже га суво старац не могавши себи да јасно претстави Гашпара.

— Замисли само, — настави војник још са осмехом на лицу, — он се није звао Гашпар. Тек кад је полазио кући рекао је да је и његово име Никола.

Старац се насмеја од срца:

— А водник, шта је рекао на то . . . имењаку?

— Ништа. Није му веровао.

Повукоше неколико димова.

— Из ког места сад долазите? — скрену старац разговор на садашњост.

— Из Београда.

— Како тамо?

— Тако . . . има доста рушевина као и код нас . . . Ја сам овуда прошао зимус — са фронтом. Жена и деца ми нису били у Дољачи. Избегли у Подунавље. Скоро пола села је порушено. Кућа ми некако остала, при крају је села, али штала ми је изгорела. Мораће нешто да се уради. Иде јесен. А писали ми од куће да имају коња и краву и три овце.

— А код нас суша, — рече старац. — Од кукуруза не знам шта ће бити. Нису добро ни обрађени. Има их који су само једном окопани. Ја не могу да се макнем одавде, немам никаквих помоћника, а баба ми сама иде у поље. И сад је тамо иза насипа, вади кромпир. Јуче је, исто, тамо била. Каже: „Сами пиљци, нико покупити“.

Одмахну полако главом.

— Ја сам одрастао овде, у Кузмину, али се не сећам да је бара испод јабланова пресушила. Сад је тамо блато, испуцано, могла би нога до колена упасти.

Војник погледа у правцу јабланова. Сада их тамо више није било, само је ваздух, у таласима, титрао изнад полусасушених кукуруза и голих стрњишта.

— Откако су јабланови исечени, некако ми празно без њих, — настави старац.

Човек поред њега сети се зиме, јарка крај пута претвореног у ров и снопова кукурузовине распростртих под ноге, у воду. И низа посечених јабланова голих грана, прильубљених уз стабло са жицама од мина испреплетаних између њих. Погинуло је неколико другова. Онда су натерали овце. Много јадних животиња је страдало, али пут је био пробијен.

Обојицу их трже звоњење телефона из кућице.

Старац се споро диже и прије апарату.

— Да, — рече он. — Да, да, добро.

Кад се вратио рече седајући:

— Кроз петнаест минута пролази воз. Теретни.

Војник га опет понуди дуваном па погледа у свој ранац.

— Зар већ идеш, — упита старац.

— Идем, мало је попустила жега.

— Онда... хвала за дуван и... за разговор.

Војник се удаљи с ранцем на једном рамену. Пут је био прашњав са сухом, отрцаном травом на својим ивицама. Неколико стотина корака од станице била је табла: ДОЉАЧА 9 км. Ту се одвоји од пута и пође пречицом преко њива. Под ногама му је пуцкала стрњика.

— Суша, — промрмља он. — Дешава се то. — Ногом ћушну један кртичњак. Ситне, скоро као песак, и стврднуте грудвице земље зашушташе као хартија. Пут га је водио преко неких кукуруза. Стабљике су биле полусуве, са уврнутим лишћем на врху, клипови мали, зашиљени. — Много траве. Зубача. — Погледа по кукурузишту чије метлице на врху му нису достизале ни до рамена.

— Зубача, — понови он, — то је опасније од суше. Плитко је орано. Треба ту чврсто држати ручице плуга. И спустити цртало...

Ушао је у хлад једне огромне тополе. Сенка дрвета била је дуга и јако рецкава по ивицама. Спуштало се вече. Изнад далеких, сасушених, бара почеше да се згушњавају беличаста испарења.

— Кад стигнем до куће надам се да ће већ толико бити мрак, да неће приметити. Сутра... добро, нека виде. Једном се мора сазнати. Али вечерас бих хтео да будемо само весели.

— Колико ли су деца порасла за две године? А жена — да ли се променила? Била је лепа и добра. Она ће увек бити таква. Ах, то је најбоља жена на свету, — узвикну он загревајући се. Требало би да је пољуби одмах чим стигне... Да је стегне уз себе толико да јаукне. Али пред децом... Није то овде, у селу, обичај. Можда тек ноћас, кад легну на широко распростртo сено под шупом. Још се може спавати напољу, дани су топли.

Прешавши мали брежуљак, угледа село све у дрвећу, скоро је личило на шуму. Само два-три прочеља крајњих кућа белела су се на вечерњем сунцу. Црквеног торња са сатом који се видео издалека више није било.

Пролазио је улицом још понегде закрченом рушевинама. Било је и пустих полусрушених кућа из чијих су зидова расли сунцокрет и кудеља просути из склоништа на тавану. Опази да су многа дворишта прекривена камилицом, дивљим першуном и кукутом. Сељаци су га поздрављали кратко са понеким питањем. За дужи разговор има времена и сутра. Сад треба пустити човека да оде својима.

Кад је дошао до куће сунце је већ залазило, само су се његови последњи зраци задржали на поцрнелом, изгорелом забату стаје. Баци поглед по дворишту и виде да је раскр-

чено и голо, без траве, знак да има стоке и живине. Деца су се мучила око једне полуизгореле греде. Забављена послом, још га нису приметила.

Узбуди се, у грлу му застаде гутљај због кога се уплаши да неће моћи да проговори. Наљути се зато на себе и спустивши ранац рече тврдим гласом:

— Децо.

— Тата, — цикну девојчица и потрча му у сусрет. Узео ју је на руке, као бебу, и љубио дуго, а она је само викала: „Тата, тата, рођени наш тата... Знаш, ја идем у школу, у први разред... голицају ме твоји бркови... тата...“

Син остави посао и полако прође оцу. Било му је једанаест година и сматрао је себе одраслим. Зато само рече:

— Здраво. Како си путовао?

Отац пусти девојчицу и пружи сину руку.

— Добро је било. Враћали су се још неки, нисам био сам. А како је код куће?

— Радимо...

Девојчица је већ трчала према башти:

— Мамааа, дошо наш таааташа...

Отац и син већ су извукли изгорелу греду и носили је мало даље, на дрвљаник. Затим син рече показујући главом на једно суво дрво, са неколико угљенисаних грана:

— Крушка нам се осушила... од ватре.

— Тата, ево маме, — викала је девојчица враћајући се. За њом је ишла жена, још млада, са корпом кромпира у рукама. Журила се, али кад примети да је гледа „њен човек“, успори корак.

Он јој пође у сусрет. Затим обоје застадоше на два корака једно од другог.

— Добро вече, — рече жена и насмеши му се.

Он је погледа у очи и виде да све зна. Чула је за око.

— Како си?

Још је држала кромпир пред собом.

Он јој прође, узе корпу из њених руку и спусти је на земљу.

— Тако те дуго није било, — рече она најједном малаксавши.

— Жено, — скоро викну он, — жено...

— Их, — рече мала Смиљана брату, — љубе се.

Чедомир Брашанац

СВЕТИ СТЕФАН

Узми оловку и у биљежницу препиши
овај голетни и модри одломак приморја.
Усамљеном пјеснику одсвуда диктирају
шумови и тишина Стефана неизмјерна.
Не заборави записати
да су облаци над пучином, предвече,
румени као руна на крдима уврх Челобрда,
да се мир разлијева као вода
и запљускује голи камен Ловћенских гребена
што се спушта суновратно овдје
и шапће у сребрном појасу маслина
које као праменови магле опервазују подножја.

Не заборави оног човјека из Сан Дијега
што се вратио у стари крај
и не може да се наприча
и настоји с чељадима испод волтова и маслина.
Зенице су му пренапучене оточја, и мора, и једара
и старинских, црвоточних црквица на обронцима,
са чијих торњева више звона не звоне
само птице са ширина улијећу и савијају своја гнијезда у њима.

Не заборави широки и јарки мјесечев траг
на пучини која тек отвара своје бескраје,
што гримизно дрхти као хаљина купачице —
једне од оних што своја обла, гипка тијела
и груди у оштром углу, упете ко тетиве,
нуде сунцу и мору
и погледима залуталим бијелим рубом пијеска и таласа . . .

Не заборави сликаре са разапетим платнима
на затрављеним тарацама и скалинама,
што тишину града и лишајасте звонике
упијају бојама
и беру чудну и бујну поезију Стефана.
Не заборави старице полуслијепе, окапале над милом дјечицом
и над својим дотрајалим рукама,
што провирују са прозора из напуклих зидина

да ко не виче с џаде да је пошта стигла,
да је и за њих приспио пакет из свијета,
милодар племенитости комунитади Паштровске
и њихове љубави из даљине, за родни, посни крш
што га својом слабоћном нагриза и запљускује море.

Не заборави крављи мук на пијеску,
пошто нагне сунце за Стефаном,
и чобана воштаног са рогатом палицом, за њим,
што силази библијски с брда у низину,
да уз вјечни шум ко зна којих таласа,
нађе одмор и сан насушни за сјутрашњи дан . . .
Море је под полуотоком усамљено,
урасло у драче и шипковине,
сеоско море!

Не заборави ш и р о к о на Стефану када се сви капци затворе
и иза њих сања и кућа као иза уморних очију.
Море се пропиње до волтова на крезубим стијенама
и прави дубоке долине и шкрапе од својих опустошених ширина.

Угојени валови, храњени рибама и вјетровима,
као чопори бијесних хртова
нападају и раскидају његове камене жиле . . .
Испод мрке, раздеране завјесе у обзорју
море се диже и спушта
као узнемирена хаљина на грудима задиханим.
И чини се да око тих мртвих кућа
лутају душе потопљених пирата и морнара
који на галијама, и пред истим овим Стефаном,
невесело свршише у бурама и биткама
и неиспитаним воденим пустињама —
ко да са мора они силовито упиру
и лелечу,
хотећи се домоћи тврдих хридина Стефана,
да у мирни дан као уље
уживају простране, тамномодре видике Јадрана
под облацима прозрачним, живим и несталним,
под облацима јужним, вјечно промјењивим!

Јанко Ђоновић

КРЧМА НА ОБАЛИ

Поред саме обале била је крчма. Стари Фране, њен власник, некад је био рибар. Имао је своју барку и мрежу. Али у њему је увјек тињала жеља да се некако извуче из тог сиромаштва и из тог села. Прво је увидио да је боље давати другима мрежу и у накнаду за то добијати дио ловине него ловити сам. Многи нису имали мрежа, нису их могли купити. Њега су молили за услугу. Онда је користио сваку прилику да путује лијево и десно, до Груде и до Конавала. Напослијетку се одлучио, кад је флота допловила у залив, да отвори крчму. Добављао је вино из Конавала а остале потрепштине одасвуд. Био је сналажљив и промућуран.

У једној вожњи аутом настрадао је и изгубио десну ногу до кољена. То га је приковало за кућу и тако се потпуно посветио локалу. Волио је да се прави у селу као градски човјек, који је видио и сазнао више од осталих. И одијевао се по градски. Почео је да се гоји због непокретљивости и старења. Мало по мало, умјесто крупног и чилог делије, какав је желио да буде и какав је био раније, постао је тром, дебео крчмар, са засуканим рукавима, џемпером преко кошуље и зими и љети, дебелог врата, крупне главе, масне, али не више свјеже пути, с модрим колутовима испод очију. Шетао је на штакама иза тезге, бројио новце, наплаћивао од стола до стола, разговарао много и желио да у свему има главну ријеч, а смијао се исто тако много, и тада је свако морао запазити његова два златна зуба са стране на доњој вилици, као два нова револверска метка.

Имао је жену и кћер.

Крчма је била у приземљу. Имала је према цести једна врата и један прозор, а једна врата за излаз у врт. На спрат се улазило степеницама из врта. Лијево од улаза била су још једна врата. Тамо је прије било спремиште а сада је Фране уредио ту собу, и набавио билијар. Знао је он чиме се могу привући морнари. Тезга је била на горњој страни. Испред ње неколико столова и столица. Изјутра би први дошао унутра слуга Петар. Био је из оближњег села. Фране му није ништа плаћао за службу. Само га је хранио и одијевао. Петар је устајао рано, поспремио би столове, ако није

стигао да то учини увече, јер је много разних послова падало на његова леђа, отворио би прозор и врата. Тек око осам би се дигао Фране и сишао полако доље на штакама. Изјутра је увијек било мало посјетилаца. Крчма је, због тога што је имала свега један прозор, била полумрачна. Прије подне од јутра би било досадно. Фране би, ослоњен на штаке, јер није волио да сједи, (мало ко би га видио иза тезге) зијевао и нешто рачунао. Петар би по ко зна који пут чистио један исти стол или прао боце, само да га Фране види у послу. Некад би га газда и послао некуд, ако му ту није био потребан. Послије подне постајало би мало живље. Неко ко је добро ручао дошао би да попије чашу. А људи дуж обале сви се познају, увијек имају неких заједничких интереса и послова, увијек згода које натјерују сузе на очи од смијеха. Ко би имао да се погађа за нешто с неким дошао би овамо да уз чашицу склопи добар посао. Око два сата крчма би оживјела. Петар би сваки час одлазио до прозора да види иду ли морнари. Фране би погледао на џепни сат . . .

Унутра је посјетилац могао добити шунке, сира, бонбона, сеоског духана испод тезге, јер је јавна продаја била забрањена као и увијек, мада контрола није била јака; могао је добити пиво, кисело вино у које је трпано свашта зато што се много тражило, лимунаду, малину и остало. Могао је наручити и пржене рибе (а то је било од онога што је крчмар добијао за своју мрежу), ризото, па чак и ћевапчиће. Али ово се справљало само за угледног госта. За морнаре то су биле деликатесе. Конкуренција је била јака, јер је трафика и крчми било доста. Онај ко се боље снашазио примамљивао је више муштерија. Фране је пролазио врло добро. Једини јачи конкурент био му је неки Хрушка, који је имао кавану у Мељинама. Тај је некад служио на Кобили, па је касније остао у Боки и почео да тргује. Имао је обично сланог сира и прашке шунке, иза чега се тражи пиво, које је код њега било прворазредно. То је био један доброђудни дебељко и морнари су често знали препјешачити два три километра, наравно ако је било лијепо вријеме, до пана Вацлава Хрушке, да се прошетају и напију. Али Фране није имао разлога да се на њега љути, као што нема разлога да се љути млинар ако неко искоришћава ону воду која се прелијева преко његове јаже. Поред тога у близини Франине крчме било је усидрено двије трећине свих бродова у заливу.

Једног дана приступи Франиној тезги подофицир, пошироких рамена, малог раста, тако да се могао лијепо стојећи налактити на банк. Наручио је чашу вина, да некоме не би пало у око што он повјерљиво разговара с газдом и обратио му се с једном молбом. Како је имао у цивилној

пошти у Ђеновићу једног познатог пријатеља чиновника, који би му могао добавити преко крчме нека писма, тражио је од њега дозволу да се та примопредаја врши преко њега. Сваког дана, или бар неколико пута тједно, поштар би донио писма, Фране би то могао оставити иза тезге и од њега би то један морнар узео и понио. Морнари би му били много захвални, јер је, рече подофицир, та ствар за њих врло важна.

Фране поразмисли, па како је тада стање на бродовима и у читавој луци још увијек било мирно, и пошто му је годило повјерење које му се указује, пристаде.

Тада подофицир дода још ово: Пошту сваки дан не може подизати један исти човјек, јер је слободан излаз сваких десет дана. Зато нека је да оном морнару који дође до тезге, накашље се, уздахне и каже: „Гадно вријеме“. Ако пошта не би стигла док морнари оду, онда би је могао подићи касније неко с командантова чамца, који иза осам сати довози команданта на пристаниште. На томе се све свршило. Мали човјек који се Франи одмах свидео, због отворености која је избијала из сваке његове ријечи и широког лица, скоро необријаног, испио је чашу, платио и ћутке се удаљио, поздрављајући успут руком неке познате морнаре за столовима.

То је био боцман с „Георга“ Франтишек Раш.

Одмах сјутра-дан дође стари, високи поштар с усуканим брцима и, тужећи се на гадно вријеме, дода кришом иза тезге Франи велики коверат с лажним печатом на коме је писало — Wien. Коверат је био адресиран на једног морнара који је, како је касније Фране дознао од Раша, умро на болничком броду „Африка“ прије неколико мјесеци. Уколико би неко нашао то писмо, и сва остала која су имала исту адресу, могао би окривити за његову садржину једино мртваца. Пошиљалац се ионако није знао. Пред полазак, увече, дође један морнар, уздахну, накашља се, рече да је гадно вријеме и пружи руку. Фране му даде писмо. Он га стрпа у блузу и с осмјехом кимнувши главом Франи у знак поздрава и захвалности, оде. Тако је то било сваки дан. Након десет дана дође опет онај исти подофицир, Франтишек Раш, и замоли га за другу услугу. У Фране је велика кућа, а њих је свега четворо. Да ли би му могао некада, два или три пута мјесечно, дозволити да с неколицином својих пријатеља поразговара у некој његовој соби. Кад киша пада вани се не може, али патроле се понекад пењу уза страну, даље од цесте. Фране опет пристаде. Раш постоја још неколико тренутака онако налакћен на тезгу, размишљајући, па онда дода: „Са мном ће бити и неки Дал-

АЛЕКСАНДАР ЗАРИН, Студија за споменик Георгија Магарашевића

матинци. Ја сам, знате, Чех (из опрезности ипак не рече име), и не би било лоше да измислимо неку пријатељску везу с неким од њих. Један је Сплићанин. Имате ли кога од блиских познаника или од родбине тамо?“ Фране је знао да тамо нема никога, али се ипак по навици потруди да се некога присјети, па тек мало касније одговори одречно: „Није то толико ни важно. Измислићемо некакво пријатељство. Рецимо, да сте се ви доселили из Сплита. Он је, тај Сплићанин, био ваш сусјед, добар пријатељ и сада навратио с друштвом код вас. Овдје је пуно, нема се гдје ни сјести, попити чашу вина. Позвали сте га зато с друштвом горе у стан.“ Ту Раш заста. Размишљао је још неко вријеме не би ли нашао неко паметније ријешење па кад га не нађе опрости се.

И то се допало Франи, — једноставност с којом му се обраћао и брига да му не почини какву непријатност. За столовима су сједили морнари. Неко је у углу свирао у тамбурицу. Петар је послуживао. Опазио је Фране како ти морнари без уобичајене мржње посматрају једног подофицира. Један од њих, младолика изгледа, чак му прође, стави му руку на раме и пажљиво, као да се извињава што смета у важном разговору, нешто му шану на ухо. Раш кимну главом у знак одобравања и морнар, давши знак руком свом другу за столом да се дигне, изађе. И учини се Франи да сви ти морнари стоје иза тог малог чврстог човјека. Одбити од себе тога подофицира значило би, како му се тада учинило, одбијати од себе и те морнаре. Зато, с изразом који често употребљавају трговци када имају у изгледу добру зараду, даде до знања Рашу да ће све бити у реду.

Раш попије пиво и оде, а за њим изађоше два друга морнара. Међу њима један се нарочито истицао. Био је висок, да је скоро ударао главом у горњи праг врата, добро развијен, с црним, поткресаним брчићима.

Фране још није знао да је то тај његов „сусјед“.

Упознали су се други пут, горе у његовом стану. Било их је четворо. Први, у коме је Фране одмах познао оног што је долазио до Раша кад је овај с њим разговарао, пажљиво избријан, свјеже пути, иако мршав, с живим, веселим очима и немирним рукама, одавао је нестрпљење. Претставио се: Јерко Шижгорић, са Жирја. Други је био онај високи, мрки морнар из близине Сплита. Рекао је да се зове Мате Брничевић и да је артиљерац на помоћном броду „Геа“. Трећи је био старији морнар уморна, изборана лица, мало подбухла, на коме су се нарочито истицали меснат нос и црне, густе обрве, у нереду. То је био Антон Грабар, морнар I класе на „Георгу“.

Четврти је био Раш.

Фране није тачно знао шта све значи та група људи, а могао је само предосјећати због чега се састаје у његовом стану, али је сматрао за потребно да им претстави читаву породицу (тада се родила веза између његове кћерке и тог младог острвљанина, Јерка) и да им добаци неколико провидних алузија на официре и на бечку владу. Посједио је с њима неколико минута, па, кад је видио да су они према њему отворени, као што су уосталом сви морнари били отворени и бивали све отворенији, рече да је он већ обје-сио цара Карла и царицу Зиту и да се још тражи једино свештеник да им очита опијело. Тиме је алудирао на слику царског пара која је висјела на зиду у крчми.

То се морнарима свиђало и након што је успостављен сасвим присан контакт између њих објасни им да га доље чека посао и оде.

Не прође много и једног јутра у његову крчму ступи човјек с ташном под пазухом, мало грбав, као да је читавог живота глумио на сцени старог љетописца, па му се искривила леђа од сједења и гледања у хартију на столу, повисок, широка чела, јаче истакнуте десне јагодице, што је његовом лицу, које се завршавало шиљастом брадом, давало мало несиметричан изглед. Зачудо, мада га никад до тада није био ни чуо ни видио, учинио се Франи познат. Дуго је касније мозгао о томе да се сјети гдје га је видио и откуд га се сјећа. Узалуд. И није се могао сјетити. Заиста га никад није видио. А опет, на њему је било нешто, што је Фране добро познавао. Да је то био цивил, не би ништа од тога Франи пало на памет. Овако, пошто је имао пред собом подофицира, то му је било необично. Ако сте посматрали трговце, зар ви нисте код свих њих, наравно код оних који се дуже баве тим послом и имају за то прирођеног дара, зар нисте код њих видјели нешто заједничко? Мислите одијело? Ни говора. Нема ту, можда, ни једног детаља који би се с потпуном вјерношћу могао примијетити код једног и другог. Због тога се Фране није ни могао сјетити шта има познато у том човјеку. То је онај скуп утисака који на вас оставља једна таква особа. Својом појавом, наступом, читавим држањем, Франу је тај подофицир потсјетио на појаву, и држање оних безбројних људи с којима је одржавао пословне везе. Али тога он никада није постао свијестан.

Подофицир је пришао сигурним кораком човјека који је навикао на пословне успјехе и који не сумња у успјешност покушаја због кога је дошао, оним познатим, инстинктивним покретом десне руке савијене у лакту којим се сабесједник позива ближе на повјерљив разговор, дао је знак Франи да приђе ближе, иако је он, уствари, прилазио

њему. Говорио је њемачки и зато је одмах упитао да ли могу разговарати на том језику. Крчмар се малко зачуди том питању и као увриједи. Одговори на њемачком да могу разговарати отворено, и пословна веза већ је била створена.

То је био провијантни комесар „Георга“. Склопио је с њим уговор за приличну количину саламе, које је, што је одмицао рат, на тржишту све више нестајало, а коју он, наводно, треба да набави на помоћном броду „Геа“. Уговорили су да је довезе тендером до пристаништа одакле ће је Фране преузети.

Кад је провијантни отишао, Фране је опет наслоњен на тезгу размишљао гдје је он то раније срео тог човјека. Напосљетку је одмахнуо руком као да одгони мухе са носа и усправио се. Удахнуо је пуним грудима свјежег зрака, а била је касна јесен, и задовољно одахнуо. Учинило му се да све тече глатко, без застоја, да послови сами надолазе, и протрљао је руке, а онда довикнуо Петру: „Што ћутиш као риба. Ајде, запјевај нешто. Није ово мртвачница!“

Опало је лишће на дуду у Франином врту и опет озеленило. Сливале су се већ бистре воде низа страну изнад крчме и утицале у море, мјењајући своје име. Са далеких фронтова нису се чуле канонаде, само су допирале вијести. Фране није имао никог у војсци и рат га није много забрињавао. Али су се множиле друге бриге. Они који су у војничкој униформи дочекали трећу годину рата и који су били свијесни тога да ће га и испратити у униформи осјећали су његову тежину на својим леђима. Наравно, не сви. Некима је боравак у овом заливу, гдје нема ни превелике зиме ни превелике врућине, и гдје има у изобиљу здравог, планинског зрака и здравих жена, личио на пријатан одмор од предратних напора, ако их је било. Други су, зато да би се ови први могли осјећати што удобније, као гостољубиви домаћини, зато што се мора, добијали жуљеве на рукама, радили, узгајали зелен по вртовима, чупали траву по игралиштима, туцали рђу са димњака и стругали гвозденим четкама оклопне палубе, трљали по бури месингане оплате на оградама да би љепше сјајиле, како би биле угодније за очи господе официра, вршили вјежбе гађања, угушивања пожара или скакали у пола ноћи на знак трубе која позива на узбуну, истина вјештачку, али ипак узбуну на којој се тражи већа тачност у свим ситницама него на оним правим, јер тада и господа официри више пазе на безбједност сопствене главе него на то да ли је на морнару свако дугме закопчано. И за све то као награду давали им пасуљ пометен са пода у магазину, месо које није хтио да једе командантов пас и масну ћушку за сваку ријеч противљења, ако

је притом официр био добре воље; ако не, онда самицу и понижавајуће послове . . .

Но, дође опет вријеме да лишће на дрвећу пожути и опадне. Кише су натапале суху земљу, жедну воде. Облаци се спустише на планине. Притисну невријеме чигав крај и досада заједно с хладноћом и глађу уђе у станове. И траве поред пута нестаде, покри је блато и изгазише цокуле, али морнарска мржња није нестала с њом. Расла је и умножавала се као жртве на фронтовима.

У официрској мензи на једном броду нестало је преко ноћи слике царског брачног пара. Сумња је могла пасти једино на оне који тамо послужују. Повели су истрагу против тројице, али ништа нису могли дознати. По крчмама, па и код Фране, галаме су постале бучније. Жандармеријске и морнаричке патроле учестале су са својим обиласцима. Појављивале су се свуда. Навраћале су и у Франину крчму. И Фране се препао. Није он више био оно што и прије годину-двије. Онда се борио да створи што већи иметак. Сада када тај иметак постоји треба се борити да се очува. А то је било најтеже. Слушао је како морнари у његовој крчми гласно пријете појединим официрима, и није могао да их ућуткава. Окренуо би морнаре против себе. Није смио трпјети све те псовке и испаде, јер га могу позвати на одговорност. Могу га оптужити да он све то потпирује. Поред тога, мислио је да сада свак зна да се у његовој кући одржавају некакви повјерљиви састанци, да преко њега иде пошта са тајанственим садржајем на бродове. Страховао је да се једног дана не докаже како је он уплетен у некакву опасну аферу, а да ни сам за то није знао. Дуго је ходао иза тезге на штакама, оборене главе, као да мјери ширину просторије, незадовољно вртио обореном главом и смишљао како да се ослободи свих тих веза које једног дана, можда ненадно, могу донијети несрећу. Наговорио је слугу Петра да морнаре покушава умирити тиме што ће их опоминьати да сваког часа патрола може банути на врата, или да можда и стоји вани и слуша, а крчма је официрима на оку као сумњива. Видио је како морнари с Петром збијају шале. Понашају се као људи који се одлуче на самоубиство, па им није стало до тога шта ће починити док дођу до мјеста гдје ће се утопити или испалити метак у срце, кад ионако кроз неколико тренутака иду на онај свијет, а тамо не важе овоземаљски закони. Мало по мало почео је да вјерује и у то како су се они завјерили против њега, као да му завиде, попут неспретних конкурената у трговини, на његовим пословним успјесима и збијају шале на његов рачун, цинички му се потсмјехују, гледајући како се он немоћно врпоље пред њима, без снаге да било шта предузме. И тако је сада

прижељкивао ону мемљиву, досадну атмосферу каква влада прије подне у крчми и каква је владала по читав дан у почетку рата. Видио је себе како стоји иза тезге и гледа кроз прозор на море. У даљини се јасно назиру крстарице. Топови нису више окренути према Ловћену. По сто пута су их артиљерци у вјежбама окретали, заједно с бродом. Поред крстарица проматра неки чамац, неки тендер, неки разарач који иде на свој задатак, на смјену у стражарењу код улаза у залив. Путем прође изјутра по који рибар продавајући ловину, по који сељак издалека, који има неког свога ту на једном од бродова, па дошао да га посјети, дјечурлија с котуровима, обручима од бачвица које гурају жицом . . . Унутра је хладно и тихо. Неки случајни пролазник, крijумчар духаном, ожеднио, сједи у углу и пијуцка из своје чаше и гледа према улазу неће ли се појавити још неко познат или непожељан. Петар нечујно брише плех на тезги и једино се чује како он, Фране, напорно дише, онако одебљао и отромио. Нема великих брига.

Сада се свега накупило и у кући и његовој глави. Додуше, поправио је степенице које воде на спрат, купио негдје полован али добро очуван штедњак, што је била рјеткост у селу, набавио тепихе за примаћу собу, коју је звао „шâла“, попунио ормане одјећом, магазин снабдјео зимницом, али сада му се чини да се без много тога ипак могло. Могло се ходати и по оним старим, дрвеним степеницама. Није морао правити друге, од камена. Могло се и на оном дједовском огњишту од цигала кухати ручак; могло се ходати по поду и без тепиха. Рат је. А зимница, — то је друга ствар. Но, зимницу је увијек имао. А могао је учинити многе друге ствари. Сада се боји да му у селу не кажу да се је обогатио гулећи сиротињу.

Ето, прије неки дан долазио је Петров дјед и тражио нешто да му се плати за унука. Фране је рекао да су се погодили, а тога се добро сјећа, да га само одијева, обува и храни. О плаћи није било говора. „А зар немаш човјечанског осјећаја, рече старац, ставивши руке на срце, губао те залогај који једеш? Зар се не би сам сјетио: „Ајде, сиротиња је то, да их мало помогнем. То ми дијете ваља?“ И ваља ти, богме, ради по цио дан и више ти је стеко него ти.“ Фране се на то наљутио. Рекао је: „Ако Петар каже да му је код мене слабо, нека иде с тобом дома.“ Петар је стајао окренут према прозору и отирао сузе. Пробудила се у њему жеља за слободом коју је имао код своје куће. Тамо је живио биједно, али је трчкарао по страни изнад кућа с осталом сеоском дјецом и правио несташлуке. Овдје нема времена ни да се прекрсти, што се каже. Стајао је Петар и шутио не окрећући се, као да би тада бризнуо у незадржљив плач а стид га је, има петнаест година. И може на-

ићи неко па да га уплакана види. Но наслутио је Фране да би се он врло радо вратио кући, јер је заборавио вечере без круха, а памти добро игре и враголије које је с мангупаријом сеоском изводио. Зато, прије него је Петар могао доћи до ријечи, промијени тон, извини се за љутњу и оштрину. Стаде да се жали на немаштину. „Рат је, Симо, рече старцу, видиш сам. Нема нико круна за бацање. А помоћи ћу ја нешто. Нијесам ја човјек без душе, а да имам новаца, не би ти га ја ни узео да га нахраним и да се о њему бринем као о свом дјетету, него би плаћао келнера, а њему не би морао дати ни вацулетак да обрише нос, а не одијело и ципеле.“

Био је савладан старац. Није имао снаге да се препире с лукавим градским човјеком и попустио је. Узе нешто новаца што му Фране стави у руку и опрости се с унуком. Још му на крају рече да пази на свој посао и слуша газду.

Све као да се довело у ред. Старац је изашао, Петар га испратио и вратио се, отирући сузе рукавом. Али је неугодан утисак остао. Мислио је Фране: „Е, сад ће ти он по читавом селу разгласити како му његово унуче ради без хелера. Говориће да сам циција, да не дам дјетету мира од велика посла... Ех.“

Из размишљања га трже додир руком. Како је стајао наслоњен на тезги и гледао у сиви плех, морнар који је дошао да га нешто пита покуцао је прстима по његовом рукаву. Он подиже главу. Видје пред собом човјека плаве косе која се помаљала испод капе на којој је писало „С. М. С. Рудолф“. И пут је у тог морнара била сива, пепељаста, посута ситним пјегама.

— Гадно је вријеме, — рече дошљак, пошто се накашљао и уздахнуо.

Фране не мога одмах да се снађе. Глава му је брујала. Још је у мислима обнављао разговор са старцем. Морнар се наже напријед.

— Гдје бих могао наћи оног Сплићанина, оног крупног, високог с црним брцима...?

Како је читав дан мислио о неким опасностима, Фране поступи опрезније него што је то чинио других пута.

— Шта вам је то? Познаник? Пријатељ?

Морнар рече:

— Познамо се, тако, одавна. Треба ми нешто.

— Не знам сам, рече Фране. Ту га нема. Данас га нисам видио.

Дође му идеја. Учини се као да има нешто да донесе из куће што је заборавио. Рече Петру да оде горе, а кад Петар крену заустави га и пође сам. Морнару препоручи да причека, да сједне за један стол.

— Он ће вјероватно доћи.

Тек тада Фране опази да иза тог морнара стоји још један, мали, мршав. Они оба одоше до једног стола и сједоше, а Фране изађе у врт и попе се уза степенице. Учинило му се да је то сада добра прилика да свога „сусједа“ упозори на опасност. Измислиће још нешто да му каже, како би утисак био јачи. На примјер, да је патрола питала има ли још негдје морнара осим оних доље. Дође до врата „шâле“ и застаде да прислуша о чему они унутра разговарају. Прво је чуо нејасан жагор а онда ударац шаком о сто. Иза тога зачу се неки снажнији, дебели глас. То је говорио његов „сусјед“.

— Ево, слушајте шта ту пише, рече дебели глас. Зашкрипа столица и све се умири. — У Брест-Литовску састали су се поузданици младе руске републике са опуномоћеницима Њемачке и Аустро-Угарске. Народи су се опет започели надати. Надали су се миру с Русијом. Надали су се да ће мир с Русијом отворити пут и свеопћем миру, миру с нашим другим противницима. Сада пак сазнајемо да су преговори у Брест-Литовску угрожени.

Када је дебели глас завршио читање, чу се неколико уздаха, мешкољење, а онда поче опет неко, промуклим гласом:

— Лако је на копну причати. Имаш камо да побјегнеш, да се скријеш. Ако те ухвате, стрпају у затвор. А ми смо већ годинама у затвору. Шта су наши бродови него тамнице. А ако у тамници нешто учиниш, не могу те опет затворити у тамницу, јер си већ у њој. Онда лети глава.

Одмах упаде други:

— Идући пут кад изађемо, ја кидам. Идем брате у зелени кадер. Можда ћу некако пјешице и до куће да се довучем. А рат не може још дуго. Све је то труло...

— А од свега је најтрулији твој мозак, чу се опет онај дебели глас.

Послије кратке станке он настави:

— То је глупост, господо моја. Као да је ово доба Турака да се иде у шуму! Сада треба излазити из шума. Ево, узмите па рачунајте. На „Георгу“ има 600 морнара. Је ли тако?

— Јест, — одговори неко.

— Добро, настави опет исти. Ако од тих 600 морнара оде у шуму 500, остаје на броду 100. Је ли тако?

— Јест.

— Е, добро. Наши морнари су већином палубари. Значи, палубари ће већином отићи у шуму. Остадоше артиљерци, и што је најглавније, остадоше машинисти, остаде све стручно особље. Без палубара „Георг“ и даље остаје је-

диница царске и краљевске ратне флоте која је у сваком тренутку спремна за дејство. Је ли тако?

— Тако је, бога ми, имаш право.

— Е, па добро. Шта ту има нејасно? Оних 500 морнара у зеленом кадру неће учинити ништа друго, него красти јагњад по пашњацима и ићи од куће до куће да траже кору хљеба. А да тих 500 морнара остане на својим мјестима, па да једног лијепог дана заврне шију двадесеторици официра на своме броду, „Георг“ не би више био јединица царске и краљевске ратне флоте, он би повео за собом остале бројдове против рата и не би више претстављао опасност за мирно становништво дуж талијанске обале. Ето вам просте рачунице. А не зелени кадер. Сакрити се док рат не прође. — У гласу говорника било је јетке ироније. Он је зашутио, као да се смирио, и Франи се учини неочекиваним повишен тон којим је наставио. — Хајде, обрати се он некоме, попењи се ти на Ловћен, тамо гдје нема живе душе, па завичи: „Доље рат! Хоћемо мир без анексија!“

— Пст, пст, тише! Чуће нас неко, — опоминьао је други глас.

Говорник се свладао и закључио мирније:

— Била би то *велика* корист за *човјечанство!*

Након тога чуло се само како се неко премјешта на столици и неко хода.

Тако је Фране прилично постојао крај врата. Учинио му се занимљивим разговор који се унутра водио. Онда се трже, накашља и покуца. Унутра наста комешање и неко приђе, отшкрину малко врата, па кад видје да је то домаћин, пропусти га унутра и опет затвори за њим.

Соба је била мутна од дима. На столу је лежала гомилица опушака. Морнари су стајали при горњој страни зида, а неки су сједили за столом, тако да их кроз прозор не би видио неко с улице. Сасвим на крају, у углу, стајао је Брничевић, као да је шетао, па се управо у том трену окренуо да пође натраг. На средини уза зид био је наслоњен један нови кога Фране раније није виђао. Тога дана дошао је први пут. Франи се учини да гледа мало потсмјешљиво, немирно. Држао је у десној руци цигарету а лијева рука му је била у џепу панталона. Као да му је све то што се догађало у соби било забавно, па посматра не уплићући се. Између њега и Раша, који је сједио за столом, насупрот Грабару, Фране је затекао Јерка. Он је одавао нестрпљење и на његовом лицу запажао се умор помијешан с досадом. Фране се не могаше сјетити како да започне разговор, али му приступи Јерко и упита први шта има ново.

— Доље нека два морнара траже оног високог, тамо, мога сусједа, дода с осмјехом. Кажу да им нешто треба.

Остали се заинтересираше.

Мате приђе.

— Да то није један с пјегама овако по лицу. — Он поглади своје образе.

— Да, да. С пјегама . . .

— То је Сагнер с „Рудолфа“, закључи Мате.

— Е, с „Рудолфа“, имаш право. Видио сам, пише на капи.

— Нека причека. Сад ћемо ми доље, примијети Раш, који није устајао са свог мјеста, хладно и замишљено.

Фране се охрабри кад чу да ће скоро изаћи, па се снађе да дода на то:

— Доље је патрола завиривала. Бојим се да не изврше какав претрес. Да вас овдје нађу, не би добро прошли ни ви ни ја.

— Заиста је гадно вријеме, шјор Фране. Гадно, опет се јави Раш искрај стола. Онда устаде уморно и рече осталима: Полако, кроз врт. Треба се разићи. Онда ћемо ја и Мате отићи доље.

Сви се сложише без поговора.

Фране одмах сиђе.

Иза подне наиђе пљусак с грмљавином, као да је љето. Крчма је за то вријеме била дупком пуна. Из досаде, гледајући како киша лије, морнари су наручивали пића. Када киша престаде, крчма се скоро испразни.

Полако се празнило и друго буренце пива, тога дана отворено. Петар је у ово доба, кад почне да се смркава, више пазио на чаше, купио их чим би остале празне, да не би касније морао да купи комадиће стакла с пода, поред зида. Зна да би за то Фране кривио не пијаног морнара, већ њега. Тако се већ једном десило и од тада Петар пази. Фране је изгледао мирнији. Ако они с Рашом и Матом и дођу опет, не могу доћи прије десет дана, а до тада он је ослобођен страха да ће их неко затећи у његовој кући. Пошта му се чинила мање опасна. Морнар код кога се ухвати писмо не смије одати одакле га је добио јер би се тако открило све. Морнари ће пазећи и чувајући себе чувати и њега. А на један дебели коверат у крчми ко ће обраћати пажњу. Фране га је увијек на вријеме могао смотати као цјевчицу и увући кроз отвор у празно буре за вино или пиво. Био је задовољан и зато јер му се чинило да је добро прошао дан, да је пало у касу прилично новаца. Стајао је уморно крај тезге и није много обраћао пажњу на муштерије.

Увече дође до њега Раш и упита за пошту. Није још била дошла. Раш рече да ће је узети неко с командантова чамца, рукова се с Франом и оде. И то је било нешто нео-

бично, то руковање. Никад досада није се на тај начин поздрављао с њиме при поласку за брод. Поздравио би се из даљине, додирнувши овлаш капу и отишао. „Можда не мисли више долазити овамо?“, помисли Фране. „Да неће флота некуд да исплови? Па ваљда би ми то рекао. А можда је то војна тајна?“ Петар као да је мислио нешто слично, рече, кад и посљедњег морнара изведоше његови другови:

— Као да се нешто спрема.

— По чему мислиш?

— Они два што су долазили данас до Вас (Петар је по жељи свога дједа на тај начин исказивао поштовање своме газди) нијесу били од ових бродова овдје.

— Прошетали се мало, — на то ће Фране хладно.

— Видио сам још неке кроз прозор на улици који нијесу прије долазили.

— А зар ти познаш све морнаре у заљеву?

— Познам ко је с кога брода. Пише им на капама. Данас сам видио много нових. Писало је — „С.М.С. Рудолф“, „С.М.С. Киклоп“ и још неки.

У крчми је опет завладао мир. Петар је чистио столове а Фране нешто рачунао. Извана се чуло како група морнара пјева стару пјесму:

Дођи, Милко, у нашу малу барку,
Возићемо-о се ми по-о мо-руу...

Неко је вани псовао а многи су се дозивали.

Петар опет приђе прозору и присјети се нечега.

— Је ли, газда Фране, онај пјегави што је данас долазио, као да је био Нијемац?

Фране подиже поглед с тезге.

— Па што? Може и Нијемац бити добар човјек, рече и настави да нешто рачуна и пише по плеху.

Напољу је био густи мрак. Једино пред крчмом и на пристаништу видјело се је због свијетла које је допирало кроз прозор. Посљедњи морнари тумарали су обалом, тражећи своје барке и другове. На води већ су одавна била упаљена свијетла. Командант флоте у заљеву адмирал Ханса плашио се напада авиона. Зато су по његовом наређењу сва свијетла била пригушена, а она која нису била неопходна за саобраћај заклањана су завјесама и штитним гвозденим поклопцима које је имао сваки прозор као осигурање за вријеме битке. Сигнална свијетла имала су плаву боју и видјела су се само на малим даљинама. Тако је за

оне који су били на овом осивијетљеном простору море зјапило као тамна јама.

Ускоро су се упалили мотори баркаса и тендера који вуку барке накрцане морнарима натраг на бродове. А када су мотори, удаљивши се, постали једва чујни и жагор морнара умукао, обала је остала пуста, нијема и мрачна. Све се некако повлачило, притајивало, као од страха, као да отвореним, слободним просторима лутају разбојници и људи се најсигурније осјећају иза замандаљених врата и затворених прозора. Једино су се још чули по цести кораци патроле која је обилазила биртије, а мало иза патроле стари поштар који је одржавао везу између поште и крчме дође с новим писмом, постоја мало унутра и изађе. Онда Петар затвори врата и мрак паде на плочник испред њих.

(Одломак из романа) *Радослав Ротковић*

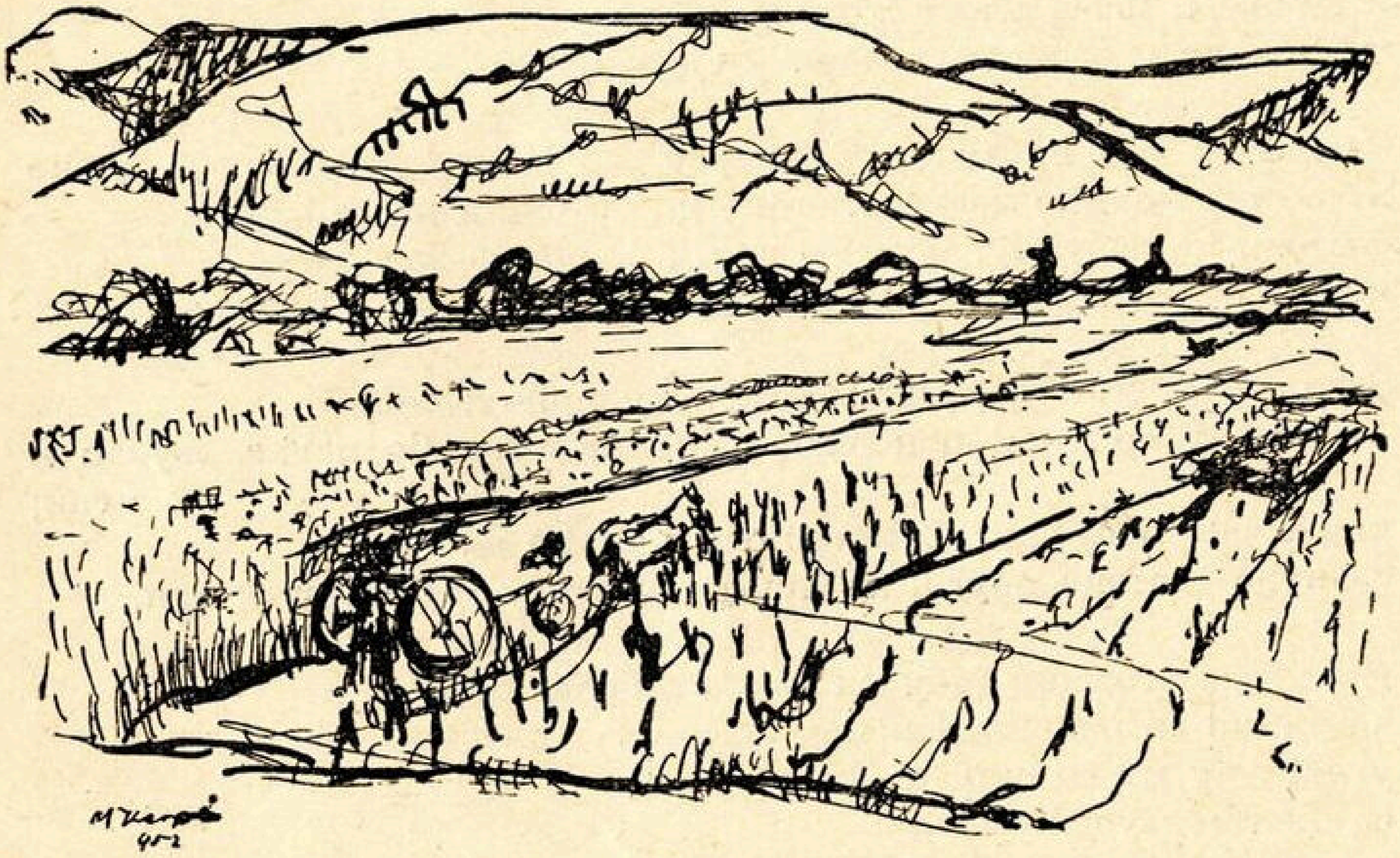

ПРЕ НЕГО ШТО СЕ СУНЦА УГАСЕ

Лебдим ко прах и желим стићи да се
разорана земља не истроши млада,
и сунца нагло не угасе,
лутам улицама каменога града,
пун младићских нада.

Идем и играм, кубета да ми ногу не дотакну,
док земља губи једру топлоту у бескрајном кружном току,
пажљиво ступам по варошком мрамору и стаклу
у сунчевом соку,
и свемир у оку.

Узлетим ко мехур узаврелог пића,
и све је мало у бескрају,
и земља и небо, наша трошна бића,
и вулкани у огњу и глечери у сјају.

Земља ће ова наша ко сунцокрет, ко јабука да дозри и клоне
на Сунце које ће лагано, лагано да потоне и да се угаси,
светови ће да умру, кости о кости болне да зазвоне,
покриће их бескрај и вечно време ко зрно песка таласи.

Загрљен с драгом, слушам исконску причу; —
— Земља ће ипак поновити своје најтананије цвеће, љубав и сан;
кад утрне последње Сунце, нове зоре ће да ничу,
свануће светови други, на другом месту у један други дан.

И осетим веселост јачу од свакога бола,
загрлимо се радости свисли,
у наручју ми се окреће Земља гола,
са цветом људске мисли.

Па се занесем жагором сред нашег каменог града,
хоћу да се наиграм и желим стићи да се
разорана земља не истроши млада
и сунца нагло не угасе.

Љубиша Јоцић

ИЗГУБЉЕНОСТ

Откинут од горе оде да се игра
У долину ветар млад, а непослушан —
Но траг о повратку загуби чим поче
Крупан снег да пада
И црн мрак
Орлушан.

Па се чује ноћас да лута загубљен
И престрашен гору суро да дозива —
Али гора спава под снегом и ледом,
Тајна гора спава,
Па се
Не одзива.

Онда путар стари лампу своју пали
Пробуђен од младог ветра из даљине,
Док из светла лампе рој пчела излиће —
Из кошнице мрака
Рој пчела
Светлине —

Застајући на праг, а с дланом над челом
У ноћ да прислушне — не би л непознати
Разазнао светло лампе, па код њега
Залутао, у дом
На конак
Да сврати.

Па ће опет после лампу да угаси
И ноћ да доспава хладну, не дознавши:
Да је ветар ноћас под снегом завејан,
Играјућ се
Нешто
Гору не дозвавши.

Б. Л. Лазаревић

ЕНДРЕ АДИ

(1877—1919)

Ендре Ади родио се 22 XI г. 1877 у Ерминдсенту (у некадашњој Силађској жупанији, у североисточној Мађарској), а умро је 27 јануара 1919 године у Будимпешти. — Дела: *Versek* (Стихови, 1898), *Mégegyszer* (Још једном, 1903), *Uj versek* (Нове песме, 1906), *Vér és Arany* (Крв и Злато, 1908), *Az Illés szekerén* (На колима св. Илије, 1909), *Szeretném ha szeretnének* (Волео бих да будем вољен, 1910), *A minden titkok versei* (Стихови свих тајни, 1910), *A tenekülő élet* (Бекство живота, 1912), *A magunk szerelme* (Самољубље, 1913), *Ki látott engem?* (Ко је мене видео?, 1914), *Halottak élén* (На челу мртвих, 1918), *Az utolsó hajók* (Последње лађе, 1923) и недовршени аутобиографски еп: *Margita élni akar* (Маргита хоће да живи, 1912); од прозних написа, неколико већих есеја, најзнаменитији: *Magyar Pimodán* (Мађарски хотел Пимодан) и *Petőfi nem alkuszik* (Петефи се не погађа), даље, једна збирка реалистичких прича, мноштво рецензија, критика, разних чланака сакупљених већином тек после смрти песника.

Првих година нашег столећа пропевао је у Мађарској један надахнут модеран лиричар, један песник европског формата. Пропевао је са неким необично устрепталим и чудновато особеним жаром, у којем је читалачки свет одмах већ од почетка осетио нешто узнемирујуће, ново и бунтовно; нешто што је убрзо и неминовно изазвало један расцеп јавног мишљења какав може да настане само под утицајем или ударцима неке нарочите револуционарне снаге. Публика се одједном поделила у два табора: са једне стране једна елита слободних, напредних духова, разуме се, у првом реду књижевника, која је у великом новом песнику одушевљено поздравила свог вођу и пророка, а са друге стране реакционарна, шовинистичка званична Мађарска и њени задрти, фанатични службеници који су у њему са дубоким гнушањем видели само сулудог рушиоца националне традиције, реда и морала, јеврејског најамника, декадента, издајника и слично.

Ендре Ади био је стварно, у пуном и најбитнијем смислу речи, револуционаран песник; песник чије револуционарство није било просто само програмско, није било ствар неке тек једном усвојене идеологије или доктрине, или чак неке примљене директиве, већ природна и неумитна резултанта његовог темперамента, његове најпри-

сније нарави. Оно је било дакле некако априористичко и потекло из онòг истог најдубљег извора, из којег је његов сјајни песнички дар, са којим је нераздвојно, неразмрсиво било повезано, сплетено. А можда је и баш његов песнички дар био у Адиу оно примарно, а његово револуционарство само крајње усијање и најсиловитија експлозија тог његовог дара. Стоји свакако чињеница да: ако је у Мађарској — и не само у Мађарској — само ретко још који песник био у тој мери револуционар, у којој је то био Ади, још је ређе који револуционар био у тој мери п е с н и к, у којој он. Види се то јасно по оној изванредно важној и угледној улози коју је он, отприлике од г. 1910 па све до своје смрти, играо у тадашњем мађарском либерално-просветитељском, а при крају већ и отворено револуционарном покрету: постао је, готово неприметно и као сасвим природно, идејни, идеални вођ, а у својим последњим годинама после такорећи већ и идол целе слободоумне Мађарске — ма да није никада и непосредно учествовао ни у каквој револуционарној акцији, нити био и формално члан какве странке. Како је дошао до тог огромног престижа? — Једино: снагом свог песничког генија, заносном мађијом своје поезије која је изражавала најсилнију револуционарну динамику. — Наравно да су сви ти моменти и односи постали тек поступно и у историјској перспективи овако јасно видљиви како нам се данас указују.

Адијево револуционарство испољавало се и деловало је у почетку, у бурним годинама његових првих успеха, превасходно — да не бисмо рекли искључиво — у литерарној сфери, иако је оно већ и онда многоструко било прожето, провибрирано политичким и социјалним елементима. Али су код њега и ти елементи увек били дати, уобличени исто тако чисто-песнички, чисто-поетично као и сви остали најинтимнији, најличнији изливи његовог лиризма. Ади је, за разлику од многих политичких и политизирајућих песника, још и у највећој политичкој обузетости остао увек п е с н и к и писао и на ту тему увек праве, истинске л и р с к е п е с м е, а не само неке стиховане уводне чланке или харанге. У погледу искрености и дубине надахнућа, осећајног интензитета, смеле личне интонације као и целе оне своје толико особене песничке, уметничке фактуре, његова се социјална и бунтовна поезија апсолутно не разликује од његове љубавне и уопште интимне лирике. У једној као и у другој су моћ емоције и поетична чар оно пресудно.

Тако се могло онда и десити да док се са једне стране мноштво младих песника, естетичара и разних других поезији наклоњених али социјалним питањима махом још нетакнутих људи под утицајем Адија одједном загрејало за та питања, истовремено са друге стране једна политички обра-

зована, али према лепој литератури мањевише равнодушна интелигенција, опет заслугом Адија, живо заинтересовала за песништво. И те две, све до тада прилично одвојене категорије интелектуалаца зближиле су се полако међу собом и здружиле у знаку Адија. Тако се у Нађвараду (данас Орадеа Маре) — где је Ади у почетку своје каријере провео четири године као новинар, а где је и после, из Париза и Пеште, стално наилазио, дочекиван увек од целог једног штаба старих пријатеља, колега и поштовалаца — тако се дакле у Вараду и Будимпешти, а ускоро затим и у другим неким културнијим мађарским градовима створила нека врста Адијеве партије којој је у очи светског рата у битноме припадала већ цела напредна, слободоумна Мађарска. Ти „адијевци“, првобитно само поштоваоци једног интересантног новог песника и поборници једне радикалне књижевне и културне обнове, пренели су после тај свој програм готово неприметно и на социјално и политичко поље. Конзервативни кругови са своје стране међутим хтели су цело то превирање да прикажу само као скроз неозбиљно прегнуће једне групе амбициозних снобова и разбарушених надрилитерата која је на тај начин мислила да аривира. Они су уствари наравно сасвим добро осетили незгодну, опасну политичку страну „адизма“, али у својој фанатичној, слепој мржњи на Адија ти браничи „конструктивне“ литературе и „конструктивне“ политике никако нису могли да се помире са идејом да цела опасност долази баш од тог „дрског шарлатана“ и од његових „неморалних“, „декадентних“ и „лудачких“ песама. Они су у тој својој оцени Адија и његове поезије уосталом били сасвим искрени и лојални: јер — иако је било међу њима и школованих људи, угледних литерата, критичара, публициста старе школе, па чак и универзитетских и академских величина — сва та господа заиста нису разумели Ендре Адија.

Али то и није било толико чудновато или изненадно; његове песме су својом идејном као и формалном новошћу могле у почетку стварно да делују некако „херметично“ и да збуњују не само просте незналице, већ и свакога другог који би им приступио са конвенционалним старим књижевним мерилима, а уз то можда још и са неком мање или више наглашеном нагонском одвратношћу према новоме и необичноме уопште. А који просечни интелигент не приступа са таквим расположењем литерарним новостима? — Нове песничке и уметничке творевине не одају нам одмах свој прави смисао, своју тајну; ми тек поступно можемо — и морамо — да их проникнемо, да их освојимо, да им пронађемо кључ. На то је мислио баш и Реми де Гурмон када је рекао да „једна песма која се одмах већ при својој појави свиђа свакоме неминовно не вреди ништа“.

Оно што је увек у првом реду одбијало површне и недобронамерне читаоце Адијеве поезије, а у чему је баш њена највећа драж и вредност, то је онај њен тако чудновато сажети и трагично устрептали мисаоно-емоционални момент који се адекватно уобличује у једној исто тако особеној, свечаној и прегнатној форми, у једној крилатој, музикалној, али још много више с л и к о в и т о ј дикцији. Та особена песничка дикција или песнички језик Адијев значио је дуго такорећи главну тешкоћу за његове рационалистичке читаоце и критичаре. — Цело његово замашно, импозантно песничко дело — једанаест свезака чисте, најчистије лирике — претставља уствари једну велику аутобиографију, разуме се, унутрашњу, субјективну аутобиографију, у којој је изложена тоталност његовог живота. Али та аутобиографија је не само субјективна — дакле дата искључиво у осећајним, пасионалним, идејним и уобразиљним рефлексима разних конкретних доживљаја —, већ и скроз с л и к о в и т а у својој песничкој формулацији. Ади је своје мисли и емоције изражавао махом у метафорама, симболима, па и читавим алегоријама чији је материјал и фигуре црпао великим делом из историје и предања своје нације, из разних прастарих народних легенди, бајки и веровања, сујеверја, а делом и из библије и класичне митологије. Он је те мотиве, умноживши их још и неким мистичким фигурама и персонификацијама слободног сопственог изума, зналачки и фантастично сажео у читаву једну своју личну митологију, у којој је жарки лиризам модерног песника добио неки монументалан, амблемски украс. Жива, интуитивна игра аналогије, алузије, изненађујућих упоређења и противустављања ствара ту стално неке фрапантне споне између личнога, актуелнога и легендарно-старога, актуализирајући на тај начин и ово последње — које би иначе остало само мртав декор и „литература“. Када Ади идентификује себе са неким неукротљивим паганским бунтовником из доба старог мађарског краља св. Стевана или са оним трагичним вођом крваве сељачке буне, Ђерђом Дожом, а потлачено данашње сељаштво и пролетаријат са пораженом и разбијеном слободарском војском славног Ракоција, то заиста није само нека „романтика“ или историјско прерушење, већ цептећа нова револуционарна лирика.

Потребна је дакле, поред песничког смисла и осећања, још и извесна историјска и литерарна ерудиција, да бисмо могли да продремо у Адијев чаробни визионарски свет. Али када смо једном прекорачили његов праг, тај нам свет убрзо постаје јасан и прегледан: јер је строго логичан, јер је саздан, компонован као нека величанствена архитектура или неко класично музичко дело, нека узвишена и заносна

симфонија — чије треба само главне мотиве да упамтимо да бисмо могли да прозремо и њену структуру, њен стил и смер, па да је најзад онда уочимо и разумемо и у њеној целини. Цела поезија Адијева даје се уствари свести на неколико — наравно највиших, најузбудљивијих — мотива, а цео њен раскошни развој и величанствени успон, узлет, остварили су се кроз прогресивно све сјајније, сонорније и смелије идејно и уметничко уобличавање тих мотива. Стога се и јединство надахнућа и неумитни прогресивни континуитет указују као главне одлике његовог стваралаштва. Свака његова збирка песама се такорећи органски надовезује на претходну, претставља некако њен допуњујући наставак и расветљујући коментар. Тако нам се често пуни смисао и значај по које његове песме објављене у његовој, рецимо, трећој збирци обелодањује тек у петој или шестој; мотив који нам је у свом првом тихом, летимичном наговештају можда умакао, неодољиво нам се намеће када после одједном зазвучи у пуној оркестрацији.

На челу његове свеске Н о в е п е с м е, треће по реду, али прве, у којој је проговорио већ прави Ади, налази се нека врста кратког стихованог пролога, у којем песник свечано проглашава, исповеда и прориче:

Ја сам потомак Гога и Магога,*
— — — — — — — — — — — —
У ушима ми још брујн древна мађарска песма.
Да ли смем ја да упаднем код Девења
Са новим песмама нових времена?

Саспите ми усијано олово у уши
Да не бих чуо нове песме живота,
Згазите ме дивљачки, свирепо.

Али и донде ће, и кроз плач, страдање и очај,
Ипак на новим крилма да узлеће песма,
И макар је и сто пута проклео Народни сабор,
Ова је ипак победоносна, нова и мађарска.

У тој сугестивној малој песми је у битноме означен већ цео став, цео „програм“ културног и социјалног борца Адија, а уједно најављена пророчански већ и његова будућа победа и слава. Оно његово гордо позивање на своје расно мађарско порекло: „потомак Гога и Магога“ (леген-

* Овде наведене песме, односно фрагменти песама преведени су са јединим обзиром на њихову идејну садржину и не претстављају стога „преводе“ и у пуном песничком и уметничком смислу речи.

дарних родочелника мађарског племена) и на ону „древну (— дакле још азијску) мађарску песму што му брује у ушима“ уперено је противу оних његових реакционарних, шовинистичких непријатеља који су га због његових напредних идеја нападали као „немађара“, „изрода“ и „издајника“. Али одмах затим долази оно његово упадање код Девења „са новим песмама нових времена“ — што се наравно већ коси помало са добром старом азијско-мађарском традицијом. Девењ је град на северозападној граници Мађарске, дакле капија Арпадове земље ка западној Европи, а оне „нове песме нових времена“, са којима песник хоће кроз ту капију, тај западни ђерам да упадне у своју отаџбину — то су модерне европске идеје и модерна поезија којима се он занео и напојио у „распеваном“ и „светом“ Паризу.

Тиме смо додирнули најсветлији и управо пресудни момент целог његовог идејног развоја уопште, а његове поезије напосе. Ади се формирао, постао је оно што је био у Паризу. — У Париз је младог, али тада већ запаженог новинара-песника, одвела љубав: она жена, са којом је после проживео присно заједнички, у великој, страсној љубави преко десет година, и која је под именом „Леда“ постала сјајна јунакиња његове поезије и његовог живота. Париз је био за њега огроман доживљај који је младог мађарског дошљака најсилније и најрадосније потресао и из основа преобразио. Главно откровење значила је ту за њега наравно модерна француска поезија. Под упутством, а у почетку (док још није био савладао француски језик), и уз тумачење Леде — која је била високо образована и начитана жена — он се упознао са Бодлером, Верленом, Рембоом, разним знаменитим симболистима, међу којима и са тада још живом и много слављеном Аном де Ноај, а истовремено и са у то доба врло омиљеним пролетерским песником Жаном Риктисом. Од овога је мајсторски превео неколико оних његових бизарних, бунтовних Soliloques-a, а исто тако и три Бодлерова сонета и Верленов Rêve familier.

Разуме се да се Ади није задржао само на поезији; он је (— већ и као активан новинар, дописник неколиких пештанских новина и часописа) са најживљим интересом посматрао, пратио, проучавао и све остале манифестације, појаве француског културног и уопште јавног живота: друштвене прилике, политику, филозофију, науку, позориште, ликовну уметност. Ова последња нарочито, и њени славни претставници: један Роден (чијег је тада — још пред Пантеоном постављеног М и с л и о ц а, пролазећи ту, често са дивљењем посматрао), један Гоген, један Ван Гог, Сезан, Моне, Реноар, Писаро, па већ и Матис, Пикасо, Бо-

нар и разни други најновији сликари учинили су на њега дубок утисак. Од величина сцене привукли су његову пажњу Режан (Сару Бернар никако није волео), Антоан, Сизан Депре, стари Гитри и — изнад свих — Ивет Гилбер, док су му у политичком свету највише импоновали велики радикали, заступници Драјфусове одбране, један Клеманco, један Жорес, а са њима наравно и Анатол Франс и Зола које је већ и као књижевнике високо поштовао.

Победилачки пролом и сходно особено уобличење његовог новог стваралачког елана обистинили су се ипак под првенственим и пресудним утицајем оних великих француских лиричара. Тако су се родили његови заносни — и у целој светској књижевности јединствени — славопоји Паризу, тако и његова не мање чаробна и необична, Леди посвећена љубавна лирика.

Али је Ади дошао у Паризу и до једног другог великог и судбоносног сазнања, које је изазвало најстрасније, најузбудљивије звуке његове лире, иако је — или можда и баш зато што је — то сазнање било горко и мучно: постала му је јасна и коснула га је најболније културна заосталост његове нације. И како је он убрзо у друштвеним приликама и политичком систему Мађарске препознао узрок те њене заосталости, његов се немирни бунтовни дух окренуо одмах на ту страну — и његов песнички „модернизам“, његово страсно стремљење за обновом поезије проширило се, готово неприметно и не излазећи никако из свог основног лично-субјективног тона, у једну велику начелну борбу, у пламтећу песничку проповед социјалног и политичког преображаја, преврата.

Тај виши узлет и шири размах његове поезије оглашавају се већ у оној његовој првој парискоj свесци (Нове песме) која иначе, тематски, стоји готово потпуно у знаку Леде и Париза, париских визија, заноса и чежњи. Али и ти љубавнички заноси и визије добијају своју најсугестивнију ресонанцију уствари тек од оне тамније и жешће музике што иза њих поступно али неодољиво надолази. Наравно да се све то није приметило, није јасно разабрало одмах већ у почетку. Адијева велика бунтовно-патриотска — по мишљењу његових противника „антипатриотска“ — поезија дошла је до свог пуног, најсонорнијег израза и изјашњења тек у његовим следећим књигама — преко којих је после тек, накнадно, постао сасвим јасан на пример и цео програмски смисао оне његове песме о Гогу и Магогу. Програм у песми, програмска песма, па ипак, изнад свега: песма.

Адијев „програм“ изазвао је појмљиво највеће огорчење званичне као и целе остале конзервативне Мађарске,

јер је он ову отворено означавао и жигосао као ненародну, а једини спас нације видео у обарању и немилосрдном уништењу феудалног, „грофовског“ режима и у успостављању једне демократске федеративне Мађарске. Такав програм — нарочито што се тиче федеративног државног система —, једини је од свих Мађара поставио Ади; а поставио га је сасвим добровољно, без сваког спољног притиска какве преке политичке нужности или невоље, чисто на основу правичне и далековидне оцене стварних прилика. Он је сматрао да мађарска нација, мађарски народ, и сам још неслободан и потлачен од једне бруталне и у битноме скроз антиевропске олигархије — која је уз то још и ропски потчињена једној туђој сили: Аустрији — не треба никако да буде тлачитељ мањина (које у свом збиру претстављају још и већину према чистом мађарском елементу), већ да напротив, сложно са овима, прионе да извојује своју као и њихову слободу и безбедан заједнички опстанак у једној напредној демократској држави.

У оној дивној Песми мађарског јакобинца (у збирци: На колима св. Илије), та његова идеја и жеља дошле су до дубоко човечански устрепталог револуционарног израза:

Зашто из хиљаду утрнулих чежњи
Неће још да се роди чврста воља?
Зар мађарска, румунска, словенска туга
Не остају вазда једна и иста туга?

— — — — — — — — — —

Кад ћемо се већ удружити?
Кад ћемо већ рећи једну велику реч
Ми, потлачени и разбијени,
Мађари и немађари? . . .

— и песма се завршава жарко храбрећим стиховима:

Данас још немамо ни вере, ни хлеба,
Али већ сутра све ће бити наше,
Ако будемо само хтели и смели.

Често међутим и клоне тај његов жарки борбени оптимизам и сурвава се напрасно у најцрњи песимизам; и тада по која његова злослутна песма добија и овакав финале:

Не чекамо више, ништа више не очекујемо,
Ал једаред још хоће да нам прасне ћуд,
Ђаво да га носи:
Можда ће нам веселија бити смрт.

или:

Узалуд нам наша душа, наш пламен,
Наша љубав, наша доброта, наш разум —
— — — — — — — — — — — —
Мртво језеро остаје Мађарска.

или:

Сланије су овде сузе,
А и болови друкчији.
Хиљадоструко су Месије
Мађарске Месије
— — — — — — — — —
Јер, јао,
Нису ништа могли да учине...

— и песник, очајавајући и о самом себи, погружено се пита:

Шта вреди човек кад је Мађар?

У таквом душевном стању, он често са крајњом жестином баца кривицу за своје муке и невоље чак и на самму своју отаџбину и своју расу, не чинећи ту више много разлике између феудалне Мађарске и њене владајуће грофовске котерије и између мађарске нације уопште. У разним својим тако надахнутим песмама, он назива свој завичај „истоком без сунца“, „мочваром“, „баруштином“, „гробљем“. Такве инвективе су деловале мучно и изгледале многима претеране, безумне и просто као кивни излив охолог еготизма и пусте себичности; али када се узме у обзир да су Адијеве најљуће личне муке и невоље потицале великим, чак и претежним делом баш из његове дубоке забринутости, обузетости судбином свога народа и своје отаџбине, да је дакле онај његов жустри еготизам и егоизам обухватао уствари и најшири патриотски и човечански алтруизам — онда се цео случај указује под сасвим другим видом: Ади је баш онде где су његови кратковиди и злонамерни критичари пронашли „непобитне“ доказе његовог „издајништва“ најсвечаније и најболније афирмирао свој истинити патриотизам. На њега се потпуно може применити оно што је он рекао (мислећи наравно и на самога себе) о старом мађарском песнику Чоконају:

...проклињао је своју расу,
А био је Мађар, **велики** Мађар...

— а цео његов горки амбивалентни однос према отаџбини дошао је до најјасније формулације у ова карактеристична четири стиха његовог (недовршеног) субјективног епа Маргита хоће да живи:

...И Париз нам беше отаџбина уместо отаџбине,
А пањкање мађарства наша болна наслада.
Бежали смо од дунавске Азије
Да бисмо гневно стално о њој причали.

У животу сваког истинитог борца, било културног, патриотског или револуционарног, има оних свирепих, црних тренутака када му се напрасно смучи, згади од оних, за које се бори; оних страшних искушења која — сами искушеници сматрају обично за најбоље да их што брже угуше у себи и да им никако не дају маха и израза. Ади напротив, прави лиричар, није могао и није хтео да потисне у себи ни оно најтајније, најделикатније и најопасније, већ је слободно и без зазора, не другачије него и своје љубави и усхићења, испољио, испевао и своје мржње и срџбе. Сматрао је, па и наглашавао увек начелно да је врховни, а управо и једини морални закон песника: безусловна искреност. Наравно да му његови душмани нису праштали ту његову искреност, а можда још много мање његово гордо самопоуздање и веру у себе, његову непоколебљиву свест о вредности и значају свога дела — која у понеким његовим песмама проговара са неким чудновато устрепталим поносом и презиром. Тако на пример и у оном његовом суморном Разговору са једним каранфилом — где је каранфил симбол признања и славе што их нација додељује песнику:

Кржљави су и каранфил и вера
Које нам мађарски Хеликон пружа.
Али то нас растужити неће.
Мали мој цвете, јадни мој цвете,
Да се још поразговоримо пре но што те бацим.

Ти знаш да сам ја више дао.
Врагу је требало оно што су они дали
Као и оно што ми нису дали...
— — — — — — — — — — —
Док ја нисам дошао били су просјаци
Ни плакати нису знали лепо,
Ја сад оплакујем себе и свој народ,
Али ако ми дојади, прекорачићу га...

— или у оној најжешће, до бруталности узрујаној завршној строфи песме: Ратни поклич Исусе — Марија.*

---

* „Исусе — Марија! (Jézus — Mária)“ — ратни, јуришни поклич мађарских војника у средњем веку.

Не треба вам што сам вам понудио?
Доћи ће време да ће вам устребати.
Исусе — Марија, шта сам то учинио?
Зар треба дивљем крду музика?
Света музика што у пустињи ишчезе.

Али срећом, ту му је увек, у домашају руке и срца, чаробни лек противу свих тих јада и очајања: Париз — славни, баснословни град светлости, песама и љубави где прогањани „нови одметник Хуније“ вазда налази уточишта и радосног заборава. Ту на „светим обалама Сене“ његова се „трома источњачка крв жудно напаја Западом“, и он у ганутљивом јесењем сјају Булевар Сен Мишела, у гиздавом ноћном блеску Булоњске шуме и под раздраганим жутим багрењем бонапартовског Фонтенблоа (сећајући се ту можда и Фредерика и Мороа и његове Розанете) постаје „лепши, племенитији и храбрији“, постаје други човек, постаје један други Ади — не више онај који „тамо на Дунаву код јевтиних девојчура тражи груба задовољства и разбија чаше“ — већ један „чију душу уљуљкује свети жагор распеваног сутона“ и који заљубљено „целива живот као што би пољубио орхидеју у коси Лединој“. И он жели и да умре ту, у Паризу, а не у „ружној Будимпешти“.

Идеја смрти рано се већ јавља у Адијевој поезији, и једном оглашена, она ту и персистира, заузимајући поступно једно све веће и значајније место, развијајући се, уобличавајући се чудновато час у неке болно резигниране самртне слутње, сањарије и жалбе за ишчезавајућим животом, час у неке бизарне и језовите аветињске, загробне визије. Ове делују утолико упечатљивије и трагичније што се ређају наизменце са жарким песмама љубави, жудње за животом и лепотом или и најборбенијом револуционарном лириком. — У његовој збирци Крв и злато, један циклус носи наслов: Сродник смрти. Он је то и заиста био, такорећи већ од почетка. Његова изванредна животна бујност била је канда већ и самим тиме неизбежно краткорочна. Она је нагло сагоревала у његовим непрекидним тешким борбама и необично интензивном пасионалном животу, у коме су жене и вино имали главну улогу. Уз све то дошла је још и једна већ у раној младости стечена крвна болест. Ади је био потпуно свестан, и сувише свестан, свога стања, своје судбине — што је наравно само још погоршавало ствар; јер је он са неким фаталистичким јогунством одбијао као узалудне све покушаје својих забринутих пријатеља да га подвргну озбиљном, систематском лечењу, приговарајући им са суморном иронијом да заиста нема смисла одрећи се, живота ради, баш оних ствари које још једино дају животу неке вредности. — У таквом свом

стању и расположењу, није изненадно што се песник сусрео и суочио и са религиозним проблемом. Разуме се да ту није било у питању прихватање какве позитивне вероисповести или чак нека велика „конверзија“ као например у случају једног Верлена или Ијсмана — чији је католички мистицизам протестанту, калвинисти Адију био уопште туђ. Он је „највише Биће“ или „Бога“ уочио пре свега са филозофског и моралног становишта као једно врховно, васељенско начело правде, једно за човека толико пожељно мудро и на опште добро уперено провиђење. Том, песнички, некако суморно-иронично, по узору старозаветног Јехове оличеном Господару свемира хтео је он да приђе; али тај чудни стари, белобради Јехова или „Калвенов Бог“ стално му је измицао — наиме измицао његовом неукротљивом оштром критичком духу и резоновању. И песник се „правдао“, препирао са њиме, меланхолично, болно, скептично — да би, преко целог једног низа узбудљивих и фантастичних варијација око те теме, најзад у песми Бог без утехе дошао до следећег песимистичког закључка:

Он је: Све и сва, али не уме да благосиља,
Он је: Све и сва, али никога не кажњава,
Он испуњава време,
Али не разуме наше срце,
— — — — — — — — — — —
Он је: Све и сва, али без утехе,
Једини, страховити Бог.

Другачије, са меком, болном усрдношћу, певао је о Христу; не више као Богу, већ као човеку, идеалисти, хероју и мученику љубави и човечности. Волео је у Исусу „човека на магарцу“, човека „који се у занесеној љубави бори за друге“ и који „тако радо ставља руку на главу грешника“. Волео је Цвети и Ускрс као празнике пролећа, новог живота, ослобођења.

Последњих година пре 1914, Ади је био већ широм своје земље познат, славан и — „злогласан“, а његово стваралаштво у пуном напону. Био је почео да излази већ и велики модерни мађарски часопис Nyugat („Запад“) који се створио такорећи под његовом егидом и чији је он био главни сарадник и први почасни уредник. Стога је онда и формално преместио своје боравиште у Будимпешту где се ипак само ретко задржавао и подуже. Није много волео Пешту. Стално је путовао по Европи; посетио је Ривијеру, Италију и — разуме се, изнад свега и увек поново — Париз. А покаткад је, попустивши упорном наваљивању својих пријатеља, провео и коју недељу у Марија-Грину или другом каквом аустријском или домаћем санаторијуму,

ради „репаратуре“ својих расклиматаних живаца. Мучио га је стално неки грозничав и злослутан немир. Осећао је унапред, далеко унапред, већ катастрофу коју су Немачка и Беч припремали, а у којој је и његова отаџбина имала да учествује и да страда. — Био је већ јако узнемирен анексијом Босне коју је одмах од првог тренутка сматрао као пролог или први чин велике трагедије чији је пети чин имао да отпочне г. 1914. Стога је и одонда са неком сасвим нарочитом жестином нападао, у песмама као и прози (разним распаљивим чланцима), њене мађарске припремљаче, претставнике режима и њихову штампу, у којима је видео само лутке у рукама бечких властодржаца, исто као и у овима опет само марионете Берлина. Највећа његова мржња и гнев били су уперени противу грофа Иштвана Тисе, који је баш у то доба терористички сломио био парламентарну опозицију као и цео „национални отпор“ и подвргао Мађарску најсуровијем жандарском режиму. Али је са задивљујућом смелошћу и одважношћу водио борбу противу те тираније, обасипајући свемоћног министра најстрашнијим инвективама, најпогрднијим речима. У једној од својих песама таквог смера, он га је назвао „обесним лудаком“, „паликућом“ и „дрипцом“. Уопште је његова револуционарна лирика тада ушла у своју најоштрију фазу. Песник призива осветничко „црвено сунце“ и обраћа се непосредно пролетерима:

За вратом вам дивљи господски Татари,
Па ипак поносно држите главе.
Крв вам је свежа, а вера велика —
Напред, мађарски пролетери...

или:

Ej, господо, шта ће бити кад једном нагрне народ?
Куд ће се разбећи из ваших бандитских замкова
Ваша бедна војска? Кад једном са громким звекетом
Залупимо капију?

Овамо спада и његова Звезда над звездама, једна од најлепших, најпоетичнијих револуционарних песама уопште:

— — — — — — — — — — —

Црвена звездо, сијај се, краљуј,
Свеоткад већ човек у небо гледа
Црвена звезда његова је нада.

Ултиматум и следећа му објава рата Србији — иако је целу ствар већ одавно предвиђао и са стрепњом очекивао — страховито су узбудили Адија. Данима није дошао к се-

би од тог удара, од којег као да се и његово већ лоше здравствено стање још погоршало. Отишао је својим родитељима у Ерминдсент да не би морао у Вараду — где га је грозна новост затекла била — да гледа и слуша безумно ратно одушевљење залуђених маса које га је испуњавало ужасом и гнушањем. Осећао се трагично усамљен и занемљен усред свог народа који је — Ади је једини знао то тада — ликујући срљао у пропаст. — Тек када је после, под утиском Пољорековог пораза у Србији, битке на Марни и Брусиловљеве офанзиве, из дана у дан објављиваних све дужих листа погинулих и стално пристижућих рањеника и инвалида, онај ратоборни хир полако спласнуо па ускоро и коначно ишчезао, тек онда се песник поново нашао и разумео са својим народом. Нашли су се узајамно у истом болу над безбројним мртвима и осталим огромним жртвама и јадима рата као и у истој, заједничкој, све тежој својој забринутости, све црњем очајању о будућности своје земље. Сада је Ади већ уз пуно разумевање све ширих кругова могао да „оплакује себе и свој народ“. То је сада постало главна и све шире и свечаније развијана тема његове поезије. И узалуд је под стегом круте ратне цензуре морала да умукне његова агресивна бунтовничка лира: оне његове самртно ојађене жалопојке над погибијом народа, над пропашћу човечанства и човечности уопште деловале су хиљаду пута узбудљивије и „субверзивније“ од свих његових некадашњих и најљућих инвектива и испада. У песми Сећање на једну летњу ноћ — са оним апокалиптичким почетним стиховима:

Један гневан анђео добовао је с неба
Узбуну изнад тужне земље —

дао је једну кошмарску слику оне кобне, злослутном стравом и мистичким ужасима провејане ноћи у очи објаве рата, оне последње, језовите ноћи издишућег светског мира; а у оној можда још потреснијој јадиковци, Човек усред нечовечности, очајничке грцаје:

Кундаци су ми размрскали срце,
— — — — — — — — — — —
А лудило ми је мрцварило мозак...
— — — — — — — — — — —
О, како је Бог понекад слаб...

— и најзад у На челу мртвих — чији је наслов уједно и наслов његове претпоследње збирке песама — утварну, вилјамблековску визију загробне одмазде у рату изгинулих бораца. Изломљени костури, лишени по крвавим

пољима Европе својих бујних лепих младих тела, устају, озарени сребром месечине, из својих масовних гробова, а песник који се и сам већ убраја у мртве ставља се као вођ на чело те страховите бестелесне легије, свечано преузима команду над њом — да би је повео у последњу најсветију битку човечанства. — Из сличног надахнућа потекло је још мноштво таквих његових песама које сачињавају суморни и величанствени финале његовог стваралачког напора.

Али и усред тога трагичног облачног сутона имало је Адију ипак још једном — иако само пролазно и опроштајно — да сине златно сунце среће и љубави; једне чудновато нежне позне, јесење љубави, у чијем је благом сјају његова лира зазвучала још једаред са неким сањалачки-блаженим, пролетњим усхићењем. — Пошто је још пре рата раскинуо био са Ледом, песник се упознао са једном сасвим младом девојком, која се, и не познавајући га још лично, просто преко његових са девојачким одушевљењем читаних песама, заљубила била у његову поезију, у његов геније, у целу његову већ некако легендарно озарену личност. Сусревши се први пут са осамнаестогодишњом витком плавушом чија је свежа млада грација тако упечатљиво и срећно контрастовала са зрелом, помало већ и увелом лепотом црномањасте Леде, Ади се такође одмах већ осетио очаран; и како су и његова лична појава као и његово отмено и пријатно понашање потпуно одговарали очекивањима заљубљене девојке — њихов први је састанак значио уствари већ и веридбу. Од веридбе до венчања, међутим, било је још далеко. Вереница, Берта Бонца — или како ју је песник после од милоште прозвао: „Чинска“ — била је ћерка једног ердељског племића и поседника који није хтео ни да чује о Адију као зету. Узалуд је овај, савладавши херојски своју исто тако искрену одвратност према свом будућем тасту, у једном узорно коректном и достојанствено учтивом писму запросио од њега Берту — набусити стари Бонца остао је неумољив. То његово држање било је свакако свирепо према љубавницима — као што је и у јавности учинило лош утисак; али се ипак не може порећи да је оно, са обзиром на озбиљно забрињавајуће здравствено стање просиоца, било уствари сасвим разложно и разумљиво. — Тако младима није остало друго но да лепо сачекају пунолетство „Чинске“ — која се после и заиста без очевог пристанка и благослова удала за Адија.

Тада је већ увелико беснео рат, и медени месеци младенаца отпочели су под једним тмурним небом које се све више замрачавало. Песник је усред убилачке буре нашао спаса и блаженства у „луци младог загрљаја“ — али докле

то? Сунчана идила није могла да траје дуго. Догађаји су се убрзано и неумитно развијали у правцу фаталног решења. А упоредо са тим развојем и готово у истом његовом темпу опадала је и Адијева животна снага. Али он се држао чврсто, храбро све до краја, све до свог коначног физичког и душевног слома, проживљујући најинтензивније велику општу трагедију и певајући је неуморно, неисцрпно, надахнуто, у чудном, грозничавом заносу бола. У том заносу искрсавају му и разне ведре и суморне успомене прошлих дана, и он се сећа „некадашњих срећних парићких лета“, или „великог покојника Жана Жореса који је погинуо за мир“ — или и сажаљева будуће нараштаје, „оне јадне младиће који ће само из наших остарелих књига моћи још да чују шта то шапућу ноћни вали Сене . . . а никада неће знати колико је живот био некада леп, широк и слободан . . .“ Ипак су најлепше, најдирљивије од тих његових позних песама процветале из љубави; из његове љубави према младој жени која му је већ на прагу смрти чудесно дочарала илузију новог живота и ликујуће младости. Та његова љубав била је безгранична оданост, преданост и савршено, коначно еротичко као и најдушевније задовољење које се песнички испољавало у неком мистичком обожавалачком заносу и екстатично уздрхталом миловању:

Звездо моја мала, како те добро волим,
Како сам тебе ради заволео и Будућност . . .
— — — — — — — — — — —
Толико волим што у теби живим
И толико волим што си ти у мени . . .

или:

Коса јој злато, очи јој бисер . . .
Нас двоје смо нешто много више него Живот . . .

или:

Не слушај рђаву, болну музику мог срца,
Моје срце је добро, јер си ти у њему . . .

и:

. . . Вино наше заједничке вере,
Девојчице моја, тело моје, хлеб господске трпезе . . .

Велики борац и бунтовник сагорео је најзад ипак у огњу љубави.

Пред крај г. 1918 перо му је испало из руке и његова бујна, жарка речитост утрнула је, угасила се. Он, још доскорашњи ненадмашни мајстор и волшебник речи, успевао је само с муком и муцајући да изрази по коју своју најпростију мисао или жељу, и није више умео да сроči до краја ни једну кратку посвету на једној својој књизи на-

мењеној неком пријатељу. — Ипак је још доживео и преживео по његову земљу катастрофални завршетак рата, па и револуцију и успостављање Мађарске републике. Ово последње било је ипак један светли момент и као нека „срећа у несрећи“. Пријатељи (већином чланови новообразованог Народног савета) одвели су га, ма да се онда већ тешко кретао, на свечано проглашење републике у парламенту. Ту су му, сасвим спонтано, приређене огромне овације. Али, у почасној ложи, наслоњен на „Чинску“ и свог секретара, слушао је немо, машући само беспомоћно једном руком, док је другом указивао на своје сузе које су му се полако котрљале низ самртно бледо лице. Сутрадан се једно нарочито изасланство Народног савета јавило у његовој кући да би га званично поздравило као „песника револуције“ и великог заслужног сина отаџбине. — То му је било прво — и последње — званично одликовање и признање са стране целе нације. — Неколико недеља само доцније, 27 јануара 1919, песник је тихо издахнуо, пошто је тек недавно напунио био своју четрдесет и прву годину.

Ендре Ади претставља — и претстављаће још дуго — један врхунац мађарске поезије којем сем јединог Петефија нема ни изблиза равна. У ширем, европском односу посматран, он се прикључује, као последњи по хронолошком реду — али зато никако само као неки епигон или изданак —, великим француским симболистима. Он сам волео је да ставља себе, као трећег, у линију Бајрона и Бодлера — којима се, нарочито по свом гордом, бунтовном, агресивном индивидуализму, осећао сродан. — Да је писао на каквом великом европском језику, његов би светски значај несумњиво свугде био познат и признат. Овако, ван граница Мађарске махом само преводи могу да посредују и да шире познавање његове поезије. — Песме су уопште тешко (— да не бисмо рекли баш: никако) преводљиве, и већ је права срећа и одличан успех када се и само један известан њихов важнији момент или аспект безостатно даје пренети и у неки други идиом; јер овај увек, као неки вео, па ма и најтананији, помало, мање или више, гаси њихов сјај и замагљује њихове контуре. — Преводилац Адија има више можда но ма који други да се бори са тим тешкоћама.*

Тодор Манојловић

---

* Овај чланак је писан као предговор књизи песама Е. Адија која ускоро, у издању Матице српске, излази из штампе.

ПОСЛЕ VI КОНГРЕСА САВЕЗА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

VI Конгрес Савеза комуниста је несумњиво крупан догађај у животу наше земље. И за комунисте и за цео народ.

Али, било би погрешно оцењивати значај VI Конгреса само са становишта његовог тока и његових непосредних резултата. Његов значај могуће је потпуно и јасно сагледати само са становишта целокупног процеса развоја социјализма код нас. У том процесу VI Конгрес спаја две етапе које се међусобно разликују не само по достигнутом степену развитка, него и по принципу друштвене организације. А оно што је достигнуто пре Конгреса и ово за чега се води борба после њега је нераздвојна целина нашег оригиналног револуционарног кретања ка социјализму. Зато значај VI Конгреса није статичка истина која, одељена од нас кратким временом, постаје анахронизам. Тај значај ће управо наредни догађаји даље истицати, а даља будућност тек потпуно оценити.

Ако се све карактеристике тога процеса сведу на једну, битну — то је промена друштвених односа, шта више промена целокупног друштвеног и државног уређења на новим економским основама које му одговарају. То, дабоме, није све, али то је главно. Сама револуција као чин, као акт, није још по себи довољна да обезбеди овај циљ. Она му ствара само основну политичку претпоставку, само могућност. А могућност није још стварност. Такву могућност отворила је већ једном пре тридесет пет година блештавом победом и Октобарска револуција, али социјализам ипак није постао стварност него само сјајна, неискоришћена прилика. Пуна цена крви била је плаћена, али плодови нису сазрели. Шта више и дрво се суши.

Има теоретичара социјализма који тврде и доказују да је друштвено и државно уређење израз стицања воље људи, произвољан „друштвени споразум“ који је одређен искључиво степеном људске свести. Такве теорије су некад, на пример у доба Русоа и Хегела, биле друштвено оправдане, па чак, ако се ради о Русоовој „влади разума“, и историски прогресивне. Али оне ипак припадају времену кад је социологија још била немоћна као наука, кад се еко-

номске законитости развитка друштва нису још учврстиле у науци, када се социологија још није умела њима користити у доношењу закључака.

Оне припадају добу када социјализам још није био економски претпостављен и када, према томе, још није могао бити наука.

Данас су те теорије превазиђене не само развитком науке, него и развитком материјалних основа на којима почива друштво. Друштвена функција тих теорија је данас изједначена са индетерминизмом, по којем је друштвено уређење независно од кретања материјално економских основа друштва. Зато управо такви теоретичари објашњавају промене друштвено економских односа у нашој земљи измишљеним уско политичким мотивима; као исправљање ранијих грешака, као политичке услове са запада, као учтиво понашање због примљене економске помоћи итд. Већ на први поглед ове теорије се показују или као политички наивне или као реакционарно смишљене, што усталом ништа не мења у њиховом, у оба случаја истом, објективно-реакционарном значењу.

VI Конгрес Савеза комуниста држан је у време када је наша земља у основи, у принципу, изменила свој економски лик, и када су се већ битно изменили методи руковођења у економици, и у друштву, што, усталом, тесно једно од другога зависи. Нова Југославија је почела своју егзистенцију као заостала, порушена, аграрна земља, са незнатним степеном индустриског развитка, са ситним и хетерогеним индустриским потенцијалом, са привредом тек јуче ишчупаном из руку страног капитала и са неуспостављеним економским везама у свету. Најзад са растућим чиновничко-стручним апаратом који се тада у име трудбеника и са њима заједно прихватио тешког и компликованог посла уједињавања и планске систематизације привреде и њеног брзог пораста. Наступити у то време са идејама ликвидације државног апарата који управља привредом и предавањем предузећа на управљање радним колективима била би или наивна илузија или тешка обмана која би револуцију лако могла коштати не само афирмације него и коначне победе. Најлепше замисли о друштвеним односима тек онда прелазе границе илузија и постају стварност када су све потребне материјалне претпоставке за њих већ створене или су барем сигурно на путу стварања. Револуционарима није задатак да те идеје измишљају, или да их траже по књигама, него да их открију из материјалних услова развитка друштва и да учине од њих стварност. Управо тај процес, његове проблеме и резултате изразио је друг Тито у свом реферату на VI Конгресу.

У његовом реферату изражена је и доказана чињеница да су југословенски комунисти, борећи се за постављање економских основа социјализма, заједно са том борбом, у исти мах, тако кретали и развијали друштвене односе да су ови са своје стране претстављали снажан потстицај за нове напоре на економској изградњи и обрнуто. Степен економског развитка није, изоловано узев, неопходан услов за социјалистичке друштвене односе, није, сам по себи, довољан да те односе аутоматски изазове. Зато је управо људска свест, друштвена свест, она полуга коју комунисти морају држати у рукама ако не желе било какав економски просперитет, него баш такав, који заснива и јача социјализам као друштвену организацију, као модеран и експлоатације лишен друштвени поредак.

Последњи период пун је скоро свакодневних промена друштвене организације које, узете све заједно, значе управо промену друштвеног поретка, кореniту промену односа међу људима у друштву. Таква друштвена организација каква се код нас гради неминовно изазива на активно деловање своју најнеопходнију претпоставку — свест људи. Социјалистичка демократија, истинска и пуна демократија је баш та, општа, свеобухватна форма борбе у којој је не само могуће, него и неопходно, стално испољавање воље људи, изражавање њихових захтева и стремљења. То није обична форма за празне политичке дебате, него облик управе који се протеже пре свега на два битна питања, на којима се сигурно дâ измерити специфична тежина сваког система демократије — на управу над производњом и одлучивање о расподели вишка рада. То је заједнички именитељ свих разноврсних форми демократског живота код нас. Од такве демократије не може, у суштини, бити потпуније ма колико негде и биле еластичније и разноврсније њене форме. Таква демократија постаје код нас начин живота, систем односа међу људима који раде и мисле слободно и неометано животом достојним човека. А од тога, пре свега, зависи хоће ли економско богатство бити богатство читавог друштва или ће бити богатство једног дела друштва — без обзира да ли је тај део друштва једна класа (као у капитализму) или један хијерархиско-бирократски систем (као у државнокапиталистичкој Русији).

Управо зато што се револуција не исцрпљује са политичком победом него само са коренитим променама друштвених односа, управо зато што је та промена неуморно код нас вршена последњих година, и најзад управо зато што је VI Конгрес сабрао нове снаге и духове за такву, демократску, промену друштвених односа, он је историски чин а не само обичан догађај у животу и форми једне револуционарне политичке организације.

Југославији и Савезу комуниста је стицајем историских околности пала у део та часна улога да у револуцији, у стварном животу, покаже човечанству једно такво друштвено уређење које ће се моћи поносити својим социјалистичким именом.

А тај домет је велики и за народе Југославије и за прогресивно човечанство.

Њему је служио и VI Конгрес Савеза комуниста Југославије.

Мирко Тепавац

ЂУРА ЈАКШИЋ У СВОМЕ ВРЕМЕНУ

(Ђура Јакшић у записима и анегдотама. Приредио и предговор написао д-р Милан П. Костић. — Издавачко предузеће Ново поколење, Београд 1952. Колекција Наша домовина, књига број 8. Страна 152.)

Књиге сведочанстава о значајним људима постале су већ одавно омиљен књижевни облик у свима књижевностима света. Кроз документа у најширем смислу приказују се поједине изузетне личности и њихов рад у оквиру времена у коме су живеле. Преко најразноврснијег материјала: аутобиографског, сведочанстава савременика, затим илустративног, овакве се личности непосредније евоцирају, постају приступачније ширим слојевима читалаца. То свакако позитивно утиче на читаоце, јер они се на тај начин боље заинтересују за живот и рад великих људи. Ова овако одабрана документа уливају више поверења од романсираних биографија на пример, јер у себи садрже и више објективности, па чак и сугеришу више објективности. То су разлози због којих су овакве књиге брзо стекле симпатије читалаца и постале све траженије у целом свету.

Подузетно издавачко предузеће Ново поколење из Београда, у својој успелој колекцији Наша домовина, објавило је и ову књигу сведочанстава о Ђури Јакшићу. Књига претставља велику новост код нас. Међутим потреба за овом врстом публикација осећа се код нас већ одавно, тако да је тиме задовољена једна прешна потреба.

Вредни скупљач архивске и сваковрсне грађе о Ђури Јакшићу, д-р Милан П. Костић, чија је *Преписка Ђуре Јакшића* (издање Просвете, Београд 1952), запажена и заслужено похваљена од целокупне критике, успео је и овога пута да пружи потпуни лик Ђуре Јакшића у оквиру времена у коме је живео овај наш велики двоструки уметник. Очигледно је да је д-р Костић при конципирању ове књиге био донекле ограничен и издавачком условљеношћу, како у погледу обима књиге тако и илустративног материјала. Свакако, могла се пожелети једна обимнија књига ове врсте (поготову када се ради о Ђури Јакшићу), а у којој би нашли места и аутобиографски фрагменти (тзв. „самоискази“). Тежиште целе ове књиге д-р М. Костића о Ђури Јакшићу постављено је, међутим, на „записима и анегдотама“, при чему је појам „запис“ проширен, те обухвата и делове критичких студија не само Јакшићевог савременика С. Вуловића, него и познијих историчара наше књижевности. Ово донекле умањује драж оне свежине коју иначе пружају сведочанства савременика. У погледу анегдота д-р Костић је са пуним правом поставио строго мерило, подвргавајући строгој критици сваку од њих. Јер можда више него и о једном нашем књижевнику о Ђури Јакшићу постоји читав низ анегдота које су неаутентичне.

Објашњавајући у предговору како је ова књига настала д-р М. П. Костић подвлачи да је са малим изузетком изнет ту онај материјал који није ушао у већ објављену *Преписку Ђуре Јакшића*, а не улази ни у *Биографију Ђ. Ј. у документима*, која је већ у штампи. С обзиром на то

да је књига намењена ширем кругу читалаца, ослобођена је фуснота и опсежнијих коментара. Они пак који се више интересују за овог нашег великог романтичарског песника и сликара упућују се на друге две књиге докумената, које су исто тако плод рада д-ра Костића. Из тога разлога изостављен је толико обиман аутобиографски материјал разасут по Јакшићевим писмима, па није унет чак ни онај нацрт Јакшићеве аутобиографије толико карактеристичан по њега. Није се желело понављање материјала који је већ објављен, или ће то бити у скорој будућности.

Када су у овој књизи већ дата сведочанства и записи у избору, требало је овој оправданој избирљивости додати и ослобађање текстова од свега онога што је баласт по само сведочанство. Тако на стр. 37—41, у прилогу Андре Гавриловића, могло се без икакве опасности по јасност избацити прве три стране. Исти је случај и с оним прилогом Каћансковог сина (стр. 54—56), који је могао да издржи прилично скраћење, па можда чак и да изостане. Иначе, у низу лепих сведочанстава истичу се она из пера Јанка Веселиновића, С. Пауновића, Ст. Стојиљковића (стр. 57—60), а исто тако и Емила Цветића из Јагодине. Штета што је илустративни материјал дат онако шкрто (поред репродукција Ђуриних слика, поготову из периода његовог страдалничког лутања по србијанској унутрашњости, требало је дати и фирму кафане „Плуг“ из Пожаревца, коју је Јакшић „моловао“, а која је сачувана). Исто тако на крају књиге требало је дати хронологију живота и рада Ђ. Јакшића, јер преко ње би читалац — особито онај коме је ова књига првенствено посвећена — лакше повезао песника за време у коме је живео и стварао.

Али и без тог материјала састављач књиге д-р Милан П. Костић успео је да начини складну целину и Ђуру Јакшића не само приближи онима који се мање интересују за њега, већ — а то ми се чини важније — заинтересује баш овакве читаоце.

На крају једна примедба о спољашњој опреми ове књиге. Насловна страна омота књиге претставља један мали рекорд. Она је свакако једна од најлошијих, најнеуспелијих, и — рецимо отворено — најстрашнијих насловних страна које су се уопште појавиле у Београду од ослобођења до данас. О техничкој опреми књига код нас се пише и дискутује прилично, али изгледа да се врло мало чини да се књиге и опремају онако како то оне заслужују. Занимљива би била једна анкета којом би се установило, на пример, колико једна насловна страна (па и цела опрема књиге, од формата па даље) утиче на њену продају, колико привлачи купца, и са друге стране, колико опет аљкавост одбија. Верујем да, када би се оваква једна анкета могла спровести, насловна страна књиге о Ђ. Јакшићу свакако би заузимала једно од првих места у том негативном дејству.

М. Токин

ОРФЕЛИНОВО ЗРЦАЛО НАУКЕ

(С предговором д-ра Димитрија Кириловића. Нови Сад)

У издању Матице српске у Новом Саду објављена је, у лепој техничкој опреми, значајна књига под горњим насловом. У њој је сада први пут штампан један досад непознат рукопис Захарије Орфелина, те крупне и трагичне фигуре нашег XVIII века, тог нашег многоструког и напредног књижевног радника са чије се личности и рада баш у последње време све више стаје дизати загонетни вео који их је покривао.

Поред тога, што је објавио овај нов рукопис Орфелинов, о чијој ће садржини одмах за овим бити речи, д-р Кириловић је поставио још једну тезу: да је право презиме Орфелиново гласило Драгојевић, а не Стефановић како се досад мислило и како стоји и у Скерлића. У овом *Зрцалу науке* каже наиме његов аутор (стр. 54) да је тај састав „Драгојевић списал својеју руком“, а из другог једног места у истом делу (стр. 37) видимо да се тај писац по имену зове Захарије. У другој једној, такође руком писаној књизи у Архиву Матице српске, која садржи препис једног дела *Розиска* Димитрија Ростовскога, открио је д-р Кириловић запис који гласи: „Сију књижицу купих от Захарий Драгојевића за 4 грошића месеца јулија 29го 1753тоје љето Григорије Борђошки.“ Рукопис и иницијали у овој књижици исти су као и у *Зрцалу науке*, из чега се види да их је писала једна рука.

Да је пак тај Захарије Драгојевић идентичан са Захаријем Орфелином, о том сведочи поред подударања места у *Зрцалу* са местима у другим Орфелиновим делима и ова чињеница коју износи д-р Кириловић у свом темељном и концизном предговору: у једној књизи која је чинила саставни део Орфелинове библиотеке (сада у Патријаршиској библиотеци) налази се запис о својини и тај потпис ту гласи Захарија Драгојевић, само је презиме доцније превучено и испод њега написао *Орфелин*. Овде додајемо да за ауторство Орфелина говори још једна појединост: у овом *Зрцалу* (стр. 40) каже његов писац да му је вишњом силом додељено „в взисканији честноје писаније умјети, рукоју писати, благоју науку дјетем полагати.“ Иако овај израз на први поглед изгледа као сувишан плеоназам, он то ипак није. Као што је познато, за калиграфско писање, „краснопис“, нису довољни само прсти, као код свеједно каквог писања, већ се ту захтева и нарочито, одређено прописано држање руке, на шта је овде несумњиво мислио Орфелин који је познат као издавач *Калиграфије* и *Прописа* који је у оно доба у нас једини могао доћи у обзир у погледу калиграфије.

Овај рукопис Орфелинов, коме је сам писац дао наслов „Зрцало науке“, састоји се из неколико састава, неки су у везану, а други у невезану слогу. Први од тих састава, *Предсловије благочестивому читателју* садржи увод у цело дело; писано је у стиховима и уздиже „сладост“ науке, која треба да буде људима душевна храна, као што је јело телесна, али од још веће и непролазне вредности: „Чувственнаја ж брашна вводјат ни к тљенију, духовнаја ж’ тамо берет к безсмертију.“ Ту даље Орфелин говори о себи и својим студијама и напомиње како је образовање Србима потребно нарочито у Аустрији, у туђој земљи, да не би заостајали за домороцима, нарочито онима који намеравају да се посвете служби у војсци (сетимо се да је Орфелин као други чланак у свом *Славеносербском магазину* објавио састав *Отеческоје наставленије к сину желајушчему определитисја в воjенују службу*, као и његових стихова у *Зрцалу* стр. 39: „закона нашего... воинственого чина људи в слабом сут состојанију“).

Други састав, најдужи у овом рукопису, има наслов *Похвала славној науки;* он је у прози (стр. 42—53 овог издања). У њему се са свих страна разматрају и излажу користи и значај науке. Нарочито се истиче како наука не даје само знање, већ да она ствара и етичке вредности код човека („Наукоју људије много показиваjут умјерености, смиренија и благоразумнаго добронравија. Понеже чим боље имјеjут они в себје просвешченија, тим лучше знаjут они своји недостатки и должност. Наукоју человјек знаjет неподобност обхожденија своjего, вскорје исправљаjетсја“). У

великом броју наводе се примери ученихъ људи, њихова рада и значаја, почасти до којих су дошли; нарочито се говори о великим и ученим људима који су били простог и нижег рода, па су се својим знањем успели до високог положаја или славе. Али, наставља Орфелин, ово стицање науке мора да буде праћено марљивошћу, трудом и истрајношћу. Сасвим у духу просветитељских тенденција XVIII века, Орфелин је у свом *Зрцалу* сав педагог, и као такав он је правилно уочио извесне особине потребне у том погледу, као што су живост и јасност, и тежио да их унесе и у своја дела, не без успеха. Тако овде потсећамо на живост описа природе у његовој *Мелодији к пролећу* и петроградског живота у његову *Житију Петра Великаго* (Предисловије стр. X). И у *Зрцалу* Орфелин тежи да свој стил учини што непосреднијим, обилним уношењем, употребом и применом апострофа, метонимија, ексклamација и интерогација (ср. на пр. ово место: „О, воистину, свет мира науки познаније! О дивноје сіяніе и неисповѣдимоје ума человѣческаго совершенство! Что би била без науки жизн?... Кто би себе знати без науки могл, ашче не первије познав красоту нашего человѣчества!“).

Следећи састав *К родителем слово* опет је у стиховима; и ту се излажу педагошка начела која су овде намењена родитељима: они треба своју децу да воле, али не претерано, већ треба да их и кажњавају, и то и телесно, ако заслужују. Ево пар стихова:

Отец должен бити в дому аки солнце,
Же он јест большеје, јестествено лице;
Мати ж' јако луна да сказујет себје,
Чада јако звезди на чинио на небје.
(стих 193—6).

Све је то, како видимо, писано језиком који је тадањим читаоцима (у доба „славенствовања“) био много јаснији и ближи него садашњима.

Дело се завршава збирком сентенција *(По алфавиту... речи избранија)* које пошто је завршетак рукописа изгубљен, допиру само до слова С.

Велика је штета што овај рукопис није могао да буде објављен у фототипском издању; тај би начин у много већој мери дао верну слику рукописног текста, погодну нарочито за научна проучавања, него што то уопште може да учини транслитерација нашом савременом азбуком, поготову кад се ради о једном досад непознатом и неиздатом рукопису.

А без познавања ове публикације неће се отсад моћи приступити писању ни једног рада о Захарији Орфелину, ни једне историје наше литературе XVIII века.

Д-р Стеван Јосифовић

НОВА КЊИГА ПРИПОВЕДАКА А. П. ЧЕХОВА

(Издање Новог поколења, Београд)

Књига Чеховљевих приповедака, коју је издало београдско Ново поколење, пружа читаоцима избор првенствено усмерен ка другом периоду стваралаштва „Пушкина у прози“, како је Чехова назвао Лав Толстој. Почетак тог периода обележен је 1887 године појавом књиге приповедака *У сутону* која је објавила Чеховљево опредељење за стваралаштво дубоких и истинитих садржаја, проткано тежњом да одрази основне противречности, кризе и лутања тадашњег руског друштва, а у првом реду интелектуалне и назовиинтелектуалне средине. Књигом *У сутону* Чехов је уствари раскинуо са својом ранијом, младићком књи-

жевном делатношћу, тј. с хумореском и причом-епизодом, пуном добро уочених појединости, свежом и самосвојном у лакој карактеризацији ликова, али предодређеном да клизи по површини живота. Младић Антоша Чехонте (псеудоним А. П. Чехова у првим годинама његовог књижевног рада), аутор огромног броја хумористички расутих по разним листовима и листићима, израста од средине осамдесетих година прошлог столећа у књижевника кадрог да приђе многим најсложенијим и најболнијим питањима руске стварности.

Такав је углавном Чехов у књизи која је пред нама. Додуше, и на њеним страницама могу се запазити разлике у Чеховљевом начину осветљавања животних појава, што сведочи да се подела његовог стваралаштва на два периода, иако веома корисна за лакше уочавање периода зрелости великог писца, ипак не може примити као нека врста беспрекорног разграничења. Као и све поделе ове врсте, она одвећ одлучно повлачи своју линију преко оних дела која још не обележавају потпун прелаз у нов квалитет, ни потпун раскид с претходним раздобљем.

У овој књизи садржани су и преводи неколиких Чеховљевих приповедака које датирају из 1885, када се двадесетпетогодишњи писац већ делимице ослободио духа и звучања својих дотадашњих хумористички и прича, али још није у свему осмислио свој стваралачки пут и циљ. Тиме није учињена никаква грешка, јер је преломни моменат Чеховљеве књижевне делатности свакако врло значајан. Међутим, требало је испод текста сваке приповетке унете у ово издање ставити годину у којој је она написана, што састављач Зоран Јовановић није учинио. Није ту посреди никакво упућивање на сувишну педантерију, ни постављање захтева који би прелазили намену једног издања за шире читалачке масе. Књига и читалац би само добили кад би се навело, на пример, да је прича *Шило у џаку* написана 1885, славна приповетка *Павиљон број 6* 1892, а *Мој живот* 1896 године. Тако би они читаоци којима није при руци никаква литература о Чехову још јасније уочили еволуцију његова стваралаштва од живог, тачног, али још овлашног реалистичког запажања *(Шило у џаку)* до болног, потресног и дубоко човечног приповедања о туробној стварности Русије осамдесетих и деведесетих година, и о промашеним бесциљним животима под тешким притиском те стварности (*Павиљон број 6*). И даље, до привидно мирног, али изванредно снажног разоткривања страховите ништавности, празнине и паразитизма живота руских паланачких интелектуалаца, у чијим је породицама млад нараштај ипак честитији и борбенији (*Мој живот*).

Друге замерке не би се могле ставити овом солидном избору Чеховљевих приповедака који је пропраћен чланком Максима Горког о великом мајстору приповетке. Чланак је превео Родољуб Чолаковић, а преводиоци приповедака су Десанка Максимовић, Косара Цветковић, М. М. Пешић, Д. Илић, Митар Максимовић, Сергије Сластиков, д-р Д. Марић, Људмила Михаиловић и Михаило Подољски. Од четрдесет четири приповетке, колико је ушло у ову књигу, Десанка Максимовић је превела петнаест, а све остале је редактирала. Са ретким изузецима (који се највећим делом односе на извесне нијансе смисла речи) текст књиге верно одражава битне особине Чеховљевог приповедања, у коме је свака реченица незаменљиво и чврсто на своме месту, ослобођена свега сувишног, дозвана у живот снагом и сигурношћу уметника приповетке, уметника који је истицао да „вештина књижевника управо није у томе да пише, већ да брише оно што је рђаво написано".

Лав Захаров

НОВИ ПРЕВОДИ КОРОЉЕНКОВИХ ПРИПОВЕДАКА

(Издање Просвете, Београд)

Занимљиво је упоредити ово издање с књигом Короленкових изабраних приповедака коју је 1925 године издала Српска књижевна задруга (Забавник XVI), јер су увек од значаја и интереса све крупније промене у оценама стваралаштва славних страних писаца. А у даном случају промена је заиста битна: од седам приповедака садржаних у Задругином издању само једна, *Ат-Даван*, ушла је у Просветин избор из обимне заоставштине овог слободољубивог руског писца, несаломљивог у топлој човечности, као и у отпору према свим видовима мрачњаштва и неправде.

У мајсторском преводу Станке Глишић Српска књижевна задруга је дала приповетке које првенствено истичу црту реалистичког лиризма код Короленка — црту добро запажену у предговору Јаше Продановића том издању. Нема сумње, реалистички лиризам својствен је и оним приповеткама В. Г. Короленка које нису ушле у Задругин избор, али се при читању тога избора јасно уочава опредељење за текстове са нарочито наглашеним елементима лирске топлине спојене с реалистичким, ма да местимице нешто расплинутим сликањем људи и њихових судбина. Приповетке *Стари звонар* и *Ноћ уочи Ускрса* од којих је прва врло често објављивана по српским листовима од почетка последње деценије прошлог века све до појаве Короленкових приповедака у Задругином издању, уствари су само скице, ма да се и у њима осећа писац великог замаха.

Иако није обухватило приповетке *Макаров сан*, *У рђавом друштву*, *Шума шуми*, *Слепи музичар*, *Река се разиграла* и нека друга значајна Короленкова дела, издање Српске књижевне задруге свакако није за потцењивање. Штампано три године после ауторове смрти, оно је донело и есеј Јаше Продановића о Короленку, док у издању Просвете, два и по пута обимнијем, и свакако успелијем по избору, није дата ни белешчица о писцу. Ово је врло крупан недостатак Просветиног издања, недостатак који се иначе прилично често запажа у нашим издањима дела светских класика и славних писаца. Издавачко предузеће које објављује обимну књигу великог писца само са неколиким објашњењима у „фуснотама“ запоставља тиме потребу знатног броја читалаца да се боље обавесте о писцу. Нашта је у конкретном случају упућен, на пример, млад читалац који се тек упознаје с Короленковим стваралаштвом? Уколико није прочитао и књигу Горкога *О литератури* у издању Културе — књигу која садржи чланак *Из успомена на В. Г. Короленка* — такав необавештени читалац можда ће потражити онај рђави совјетски преглед руске књижевности у којем су сви писци претворени у воштане фигуре одевене у папирнато рухо хладних и штурих формулација... Зато је Просветино издање приповедака В. Г. Короленка требало да буде пропраћено огледом о писцу или, у најмању руку, широм белешком, — утолико пре што ће се ускоро навршити стогодишњица Короленкова рођења.

Иначе је избор приповедака врло добар, тако да су у књизи дати најважнији аспекти Короленкова стваралаштва. Овај избор могао би се допуниги и заокружити једино којим одломком из волуминозне *Историје мога савременика*. Огроман материјал који је Короленко прикупио у годинама прогонства чини, заједно с успоменама из детињства проведеног у Украјини, темељ изванредно садржајног опуса крцатог ликовима и мотивима дотле необрађеним или ско-

ро необрађеним у руској књижевности. Из далеке Јакутије, те суморне периферије царске Русије, Корољенко је донео изврсну приповетку *Макаров сан*, надахнуту болном стварношћу једног запостављеног краја и јадима његових становника. Први пут објављена 1885 године, ова приповетка (коју је за Просветино издање превела Танкосава Кашиковић) увела је Корољенка у књижевност, у круг истакнутих сарадника познатих руских часописа. Приповетка *Сокољинац*, друга по реду у овој књизи (превод Стојана Суботина), из истог је раздобља Корољенковог стваралаштва, али обележава приступање другој теми — сликању живота и психе „бројага" — људи у сукобу с царским властима, луталица, бескућника који скоро никад не знају где ће осванути — под ведрим небом, крај ватре гостопримљивог домаћина или у тамници — а нису много сигурни да ће уопште живи осванути. Ова тема, коју је Корољенко развио у низу приповедака и скица, додирује се у извесној мери с неким темама и ликовима из стваралаштва Горкога, иако писац *Сокољинца* слика сибирско поднебље и обилно уноси локалну боју у своје приповедање. Истом циклусу припада приповетка *Фјодор Бескућник* (превод Танкосаве Кашиковић), у којој је с великом реалистичком снагом дат сукоб између кажњеника — бескућника и привидно доброћудног пуковника — претставника деспотске и безочне власти.

Приповетка *У рђавом друштву* (превод Живана Милисавца), први пут преведена на српски још 1889 у листу *Садашњост*, који је излазио у Великој Кикинди, а наредне године прештампана у посебну књижицу са још две Корољенкове приповетке, заснована је на пишчевим успоменама из детињства. На страницама ове приповетке долази до пуног изражаја пишчева ретка способност уживљавања у туђу патњу и откривања лепих и дубоких зрачења човечности. Много уздржљивије и мирније него код Достојевског, осветљавање унутарњег живота малих јунака местимице достиже у Корољенковој приповеци снагу и убедљивост анализа писца *Злочина и казне*. Приповетка *Шума шуми*, коју је превео Добриша Цесарић, спада међу композиционо и стилски најпречишћенија, али не и најсадржајнија Корољенкова дела, док велика приповетка *Слепи свирач* (превод Стане Јосифовић) даје врло широку и нијансирану слику живота протканог инстинктивном органском тежњом за светлошћу, како је сам писац истакао у предговору шестом издању *Слепог свирача*. Предмет дискусија вођених чак и после Корољенкове смрти, ово дело остаје један од његових највиших домета — како по снази продирања у психу слепорођенога, тако и по уметничком нивоу приповедања.

У приповеци *Река се разиграла* (превод Танкосаве Кашиковић) Корољенко је храбро и проницљиво пришао једном од најтуробнијих видова тадашње руске стварности: сељаку чија се психа формирала под притиском беде, запостављености и угњетавања. Један од најизразитијих типова сељака у руској књижевности, Тјулин из приповетке о којој је реч, оличава човека спутане воље, суморно равнодушна према свему и свакоме, само на махове борбена и енергична. Ту опору истину слободољубиви и часни Корољенко је изразио средствима високог реализма, као што је у приповеци *Ат-Дазан* (превод Станке Глишић) казао не мање болну истину о дивљаштву повлашћених царских чиновника у Сибиру. Ма да је много радио на публицистици и био одличан публициста, Корољенко је у *Ат-Давану* уметнички обрадио материјал из стварности који се, самом својом садржином, првенствено нудио публицистичкој обради.

Парадокс, последња приповетка обухваћена овим избором има корена у Корољенковом детињству, као и *У рђавом друштву*. Приповетка (превод Танкосаве Кашиковић) упечатљиво развија из једног аутобиографског момента — из првог Корољенковог сусрета са супротностима живота — тему сучељавања патње и тежње ка лепоти и срећи.

Књигу је приредио за штампу Ђорђе Лазовић, уз сарадњу Живомира Младеновића.

Лав Захаров

ПРЕВОД ЖИДОВИХ КОВАЧА ЛАЖНОГ НОВЦА НА СРПСКИ

(Превео с француског Живојин Живојновић. Издавачко предузеће Братство-Јединство. Нови Сад, 1952)

У свом дугом и разноврсном књижевном раду Андре Жид се бавио доста оном књижевном врстом коју су код нас после рата уобичајили да зову повест. У тим дужим причама — међу којима су најпознатије *Тесна врата*, *Пасторална симфонија*, *Школа за жене* — Жид кроз морално-психолошке теме приказује наличје „срећних“ грађанских породица.

Ковачи лажног новца уз које се сада, у истој књизи даје и *Дневник Ковача лажног новца*) јесу, сем *Подрума Ватикана* (ово дело Жид назива „сотија“), једини његов роман. Већ су *Подруми Ватикана*, упркос апстрактном приказивању поступака главне личности, незадовољног и анархичног Лафкадија, показали да је Жид у том делу хтео да дâ сатиру на тадашњу Француску и да се на тај начин издвоји из круга писаца националиста. У *Ковачима лажног новца* још су изразитије и позитивне и негативне особености Жида индивидуалисте и декадента, али и романсијера, моралисте и хуманисте који сада, на широј основи и са дубљим захватом, реалније и животније слика савремено грађанско друштво у Француској.

Већ сам назив романа *Ковачи лажног новца* даје нам могућности да чинимо разне претпоставке о томе шта је писац хтео да каже насловом који је дао свом делу. Ковачи лажног новца су, на првом месту, дечаци, ученици из пансиона који фалсификују банкноте. Затим то може бити алузија на буржоаско васпитање које од младића и девојака грађанских породица ствара незадовољна, неискрена и несрећна бића. Најзад, то је указивање на лажну уметност уображеног и сујетног писца конта де Пасавана.

Као романсијер Жид је кроз особен и нимало баналан уметнички поступак дао сложен приказ дотрајалог механизма буржоаског друштва. Он уздржано, оцењујући своје сопствене поступке у току писања, баш као и његов писац Едуар из романа, бележи у дневнику све догађаје и одмерава их питајући се да ли су поступци и намере дате одређеној измишљеној личности из романа заиста оне праве, једине. Управо то стално контролисање самога себе, та анализа личности, и поред тога што претставља једну од одлика и особености овог романа, чини и његову слабост. Та непрестана тежња да се изађе из устаљених оквира, тај страх да се не остане у класичним формама и формулама интриге и расплета догађаја одвела је Жида у експериментисање које није лишено извесних занимљивости. Међутим, роману је тиме одузета живост радње и онај потребан ритам без кога се тешко уметнички доживљује илузија стварног живота.

У извесним сценама, поред свег тога, Жид је дао снажне реалистичке слике по којима је овај његов једини роман, упркос његовој тежњи да избегне „праволиниско сликање догађаја и личности“ и дâ „пресек живота“, остао уметнички документат о

француској буржоазији двадесетих година овога века.

Ковачи лажног новца садрже у себи, поред осталог, сатиру на грађанско васпитање деце у породицама. Уместо љубави ту влада само слепо покоравање родитељском ауторитету. У односима између родитеља и деце — а и васпитача и ученика — нема ничег присног, топлог и човечанског, већ је све лажно и намештено. Све је сабијено у одређене фразе и форме из којих се не сме изаћи. Људи живе притиснути теретом давно преживелих схватања и традиција. Индивидуалиста Жид тражи ослобођење спутаних снага, проповеда побуну против застарелих институција које, уместо снажних и слободних људи, стварају неваљалце и подлаце.

Личности овог романа у већини су младићи и деца одрасла у великом граду и у старим, уваженим грађанским породицама. Све су то бистра, даровита, немирна па и перверзна бића приказана у непоштовању родитеља, њихова начина живота и њихових схватања. Сви они некуд беже из родитељских домова. Све њих носе неке луде жеље, пусти немири. Њих нешто неодољиво вуче из сиве и безбојне свакидашњице у нове, непознате пределе, у друштво, међу људе.

На њих наилази Едуар, који пише исти роман који и Жид, исто тако води свој дневник, али који, и поред извесне сличности, ипак није сам Жид. Едуар у почетку радознало посматра све што се око њега дешава, а затим, понесен љубављу према свом рођаку Оливјеу, постаје и сам учесник драме која се одиграва.

Три сестре: Рашела, Лора и Сара имају свака своје изразите и особене црте и живе своје животе. Рашела жртвује себе и своју срећу да би одржала родитељски пансион. Лора се удала без љубави иако је била свесна да у таквом браку неће наћи оно што је очекивала у животу. Сара, најзад, смело одбацује покорну резигнацију прве сестре и „жалосну срећу“ друге и сва се предаје задовољењу својих телесних прохтева.

Међу свим личностима најснажније је приказана дубоко болна фигура старог наставника музике Ла Перуза, који је насликан по живом моделу пишчева учитеља клавира (кога је Жид описао и у своме аутобиографском делу *Ако зрно не умре . . .*). То је трагична личност. Њему су, како он сам каже, целог живота сви подваљивали: „Госпођа Ла Перуз ме је изиграла, син ме је изиграо, цео свет ме је изиграо, добри бог ме је изиграо“. На примеру његовог живота Андре Жид осуђује брак као установу која везује два људска бића да се у непрекидном трењу и трвењу као звери гризу и мрзе. Кроз лик Ла Перуза Жид је осудио цело буржоаско друштво које честитој и племенитој личности досуђује такву старост.

Преводи Жидових дела у последње време као да наговештавају извесну корекцију у односу на његово књижевно дело. Непосредно пред рат изашла је студија Ђорђа Јовановића *Андре Жид или немоћ декадентног индивидуализма*. Та студија писана је у жучном полемичком тону и садржи у себи много памфлетског. Оштрина суда, или тачније осуда целог Жидовог књижевног рада била је таква због Жидовог политичког става у то време. Тај став довео је Жида до тога да је примио капитулацију Француске, поздравио Петенову владу, а у Хитлеру видео силу којој се нико не може одупрети. Због таквог капитулантског става Жид је до своје смрти игнорисан.

Сада, пошто његов рад припада историји, сматрамо да се из његовог књижевног стварања може издвојити оно што га — и поред свих негативних црта и као човека и као уметника — чини уметником чије стварање у целини не треба да нам остане непознато и туђе.

П. Адамовић

УСПОМЕНЕ МАКСИМА ЕВГЕНОВИЋА

У Књижици *Нови Сад кроз историју* која је недавно објављена поводом изложбе истога имена[1], помиње се на стр. 27 и 28 пештански штампар Виктор Хорњански који је у току година 1879 и 1880 штампао осам књига и брошура Васе Пелагића. Тај Хорњански, по свој прилици помађарени Словак, врло је занимљива личност. Калвин, а можда доцнији је и симпатизер неке секте, Хорњански је био противник католицизма, па је радо штампао књиге и брошуре разних некатоличких писаца из Угарске, религиозне и социјалистичке; због тога је имао српску и руску ћирилицу, грчка и друга нелатинска слова.

Приказујући горе поменуту књижицу[2], г. Димитрије Кириловић наводи још неколико књига, сем Пелагићевих, које је Хорњански штампао; међу њима и више издања Даничићевих *Псалама Давидових* и Вукова превода *Новога завјета*, како нам се чини увек уједно и свакад у издању Библискога друштва.

Ми бисмо овим књигама додали још неке које је штампао Хорњански. То су у духу народне песме начињена брошура *Робство Милетића у Вацу* и назаренска песмарица *Харфа сионска*, ако се не варамо, јер говоримо по сећању, пошто по београдским књижницама сад нисмо могли наћи ових књига. Али сасвим поуздано можемо рећи да је Хорњански штампао један полемичко-меморарски спис под насловом *Животопис Максима Евгеновића*.

На овој последњој књизи задржаћемо се због њене занимљивости и реткости. Максим Евгеновић, трговац у Банату, штампао ју је године 1877 код Хорњанскога под горњим насловом на 72 стране мање осмине. Иако не иде у ред мемоара знатнијих јавних радника, овај Евгеновићев спис има своје посебно значење и извесну вредност, јер је писац био сведок наших устанака, против Турака 1804—1849.

Рођен у Ужицу године 1795, Евгеновић (који се звао и Евгенијевић по оцу Јевђу) пред почетак другог устанка прешао је у Војводину и тргујући постао имућан човек у Перлезу и Великом Бечкереку. Под старост, он је предао све своје имање своме сестрићу и посинку Сави Ђурићу, (кога је пре тога, године 1843, био оженио кћерју Вукова пријатеља и Бранкова рођака Јустина Михаиловића из Вуковара) с тим да му Сава исплати једну своту новаца за издржавање, а после његове смрти да нешто да и његовој удовици. Али посинак посрне у радњи или га превари, те га лиши готово свега имања. Ипак, изгледа да је Максиму Евгеновићу остало нешто имовине, те је могао ради утехе издати ову књижицу.

Књижевника и научника занимаће у њој широка фреска живота и низ података, безначајних на први поглед, који, међутим, олакшавају разумевање прошлости.

„Отац ми је био мајстор по занату ћебеџија, — казује Евгеновић, — и готовио је најлепша турска ћебад. А доселио се у својој младости из Ерцеговине, вароши Чајнича као мајстор. Био је притом... човек књижеван, писмен, ал, за оно време у од Турака удручености Србији један од најученијих људи, почем је у сербском књижевном језику и у светом писму тако вичан био, да му у овом последњем и грчке владике тешко одговараше и за то су га нудили, да га протом начине. Имао је књижарницу већу него један грчки вла-

---

[1] Изложба *(Нови Сад кроз историју)*. Издање Војвођанског музеја и Матице српске (Градска штампарија, Нови Сад 1951).

[2] Д-р Дим. Кириловић, *Поводом књиге Нови Сад кроз историју*, Летопис 367 (1951) 535—536.

дика, коју су и стародревне на кожи и пергаменту писане књиге украшавале. Поред свог заната, који је у великом радио, држао је он и школу у својој сопственој кући и децу је бесплатно читању и писању учио.“ Из ове слике, на пример, види се како се у тами робовања под Турцима негује стара српска просвета, како се ипак одржава нека врста културе према речи из јеванђеља да „дух дише гдје хоће“, па јој је носилац самоуки занатлија кад нема школованих људи.

Таквих је ситних, али занимљивих података у овом списку на прегршти. Евгеновић, на пример, врло живо описује како устаници узимају Ужице, али има и важнијих података као што је овај детаљ о пропасти првога устанка: „Десио сам се у цркви, кад су ђаци при свршетку „Спаси христе Боже и помилуј“ отпојали, а Леонтије (митрополит) стаде на амвон па окренут народу рече: „Онога ће Бог спасти који пребегне у Њемачку, а ја сам, вели, направио велику лађу на Сави; ко оће да се спасе нека иде у лађу пак ће се спасти.“ „То је чинио — додаје Евгеновић — да само већма народ узбуни или застраши. И ми тада поплашени нагнемо који преко Саве, који преко Дунава у Аустрију.“

Као што је познато, сличан детаљ налази се само још на једном месту: у књизи „Сербије плачевно пакипорабшчениje љета 1813“ (Тужно поновно подјармљивање Србије) у којој је неко од образованијих емиграната из Србије, можда Миљко Радоњић, испричао ток устанка и покушао да објасни његову пропаст. У тој књизи коју је у Млецима објавио 1815 Павле Соларић, а затим је у Лајпцигу доживела 1846 поновно издање[1], на стр. 67 тога другога издања, налази се ово казивање: „Леонтије и у цркви београдској, при окончанију божествене литургије, када су деца појала „Спаси Господи и помилуј“, није могао задержати свога јада у устима, него јавно је говорио „да ће Господ спасти онога ко има лађу да се у Немачку преко Дунава превести може.“ Леонтије чрез добош јавио је у Београду да је он лађу једну купио за превозити народ у немачку страну и да је он руски кавалер, да се не боји никога.“ Како се казивање Евгеновићево и ово из Соларићеве књижице у неким речима готово дословно слажу, лако може бити да је Евгеновић, сећајући се догађаја у цркви, био под утицајем и онога што је прочитао у књизи, а тако радознао човек као он свакако је ову књигу имао у рукама. Мислимо да историчари не морају више сумњати у ту Леонтијеву изјаву у београдској саборној цркви, јер нам се чини да је Евгеновић није просто преписао из поменуте књиге, него да је заиста био присутан у цркви, те да тако за њу имамо потврду још једног сведока.

Врло је интересантан и његов случајни сусрет са будућим кнезом Милошем у пролеће 1814 кад су „на црној-крвавој Стамбул-капији били читави редови поред друма с једне и с друге стране на коље набијених јунака“, од чега букне куга у Београду. „Пре куге, прича Евгеновић, долазио је Милош чешће к везиру; смотрим га једном где уђе у једну симициницу да фрушгукује ћаије. Уђем и ја за њим, назовем му „добро јутро, господару Обер-кнеже“, а он као преко зуба отпоздрави „Бог ти добро дао“. Седнем за исти сто, — казује даље Евгеновић, — и заиштем ћаије. Кад сам почео фрушгуховати, запитам га: „Бога вам, господару Оберкнеже, зар се не може предупредити да се овај наш народ на такови грозни начин не тамани и убија?“ Погледа ме по-

[1] Слушао сам од Владимира Јовановића и Косте Христића да је штампање лајпцишкога издања платио кнез Михаило, јер се у књизи описује пренагљено бекство Карађорђево из Србије.

преко па ме упита: „Откуда си ти и шта си?“ — одговорим му... на које ми попреко рече, канда пресече: „Зар немаш ти свога посла?“ А ја поплашен од мрког погледа његова, платим брзо моју ћаију, па се хитимице уклоним док ме није на миндрос узео... Како је имао за појасом два сребрна пиштоља и анџар, ил' би ме таки сам био убио ил' Турцима предао да ме објесе ил' жива на колац натакну. Истог дана не смједох напоље изићи да ме како не потражи.“

Сцена је врло импресивна ма колико да је на први поглед безначајна јер нам слика Милоша док је још био турски човек и носилац ситуације првих дана после уласка Турака у београдску тврђаву. Таквих сцена и детаља у овим успоменама има још, као што смо већ рекли; међу њима је свакако и питорескни опис ослобођења из турске тамнице кнеза Максима Рашковића, а Евгеновићева прикључења у „Буни“ као да су извађена из Игњатовићевих романа, ма да ми се чини да су прилично неверно приказана, јер је писац сав обузет гневом на народног пуковника Јована Дракулића, свога главног противника. Али је атмосфера Буне погођена и дата доста живо.

Обраћајући пажњу на ову заборављену и данас готово сасвим непознату књижицу, желим да укажем на важност случајних и спонтаних сведочанстава која су забележили анонимни или иначе безначајни „присутни грађани“ у револуцијама, ратовима и другим историским догађајима. Њихови подаци и утисци често су врло корисни уметницима и научницима. Мислим да је такав случајни сведок, али врло занимљив, овај Максим Евгеновић за доба првога устанка и за мађарску буну.*

Божидар Ковачевић

---

*) Овде укратко наводимо биографске податке о Максиму Евгеновићу за оне читаоце који ће можда потражити његову књижицу, али је, због реткости, неће наћи.

— Родио се 25 марта 1795 (по ст.) у Ужицу, а умро је после 1 октобра 1876 кад је датирао своје успомене. Отац му се звао Јевђо, а мати Стана. После српског заузимања Ужица отац му се преселио с целом породицом у Ваљево где је убрзо 1808 умро. По паду Београда у српске руке, Максим долази у Београд где учи терзиски занат код некога Јеврејина, којом је приликом научио прилично шпански. Идуће године прелази код једног покрштеног Турчина, код кога научи турски. После пораза на Каменици 1809 побегао је у Панчево где постане шегрт у некој продавници. 1812 вратио се у Београд да 1813 поново пребегне, али се већ крајем 1813 враћа и отвара трговину пића на велико. Утом букне куга, после чега је М. Е. проживео разне незгоде, покушавајући да пређе санитарни кордон на граници и да се склони у Аустрију. Затим је у Београду отворио механу с Јаковом Миловуком. Због туче пијаних Турака, у којој један погине, буде бачен у тамницу где се нашао са кнезом Максимом Рашковићем (чувеним јунаком из „Србијанке“). Поткупивши Турке спасе себе и Рашковића, па 1 јуна 1815 пребегне у Земун, а затим пређе у Панчево и ода се трговини. Доцније отвори радњу у Орловату, па у Перлезу, где се ожени Алком, кћери Јована Момирова. Заимавши се, прелази 1847 у В. Бечкерек. Негде око 1865 повукао се из посла.

АРХИВ У СР. КАРЛОВЦИМА ОТВОРЕН ЗА НАУЧНЕ РАДНИКЕ

29 новембра 1952 г. у згради бив. Народно-црквених фондова званично је отворен Архив у Ср. Карловцима за научно-истраживачки рад. Овој значајној културној манифестацији присуствовали су претставници Савета за просвету и културу ГИОНСАПВ, Српске академије наука, Матице српске, Државне архиве у Новом Саду и Зрењанину, Војвођанског музеја, Градског народног одбора и Команде града Ср. Карловаца, као и претставници месних школа и културно-просветних установа.

Свечаност је отворио руководилац Архива, проф. Коста Петровић, који је у свом исцрпном реферату изложио резултате трогодишњих напора у остварењу задатака, постављених 1949 године, када је Српска академија наука преузела на себе бригу да се карловачке архиве: Митрополитски и Конзисторијални архив, Архив старе српске гимназије и Карловачки магистратски архив систематски среде и оспособе за научни рад.

Износећи кратак историјат, К. Петровић, као одличан познавалац прошлости карловачких архива, истакао је следеће важније моменте: већ у карловачком митрополитовом двору, сазиданом око 1710 године, чувају се оригинали важнијих докумената и привилегија, обележених бројем и кратким садржајем, што значи да су већ у то доба постојали и неке врсте регистри, који нажалост нису сачувани. То је био почетак стварања Патријаршиско-митрополиске архиве. Осим ове основана је и тзв. Митрополиска архива у којој су се чувала и регистровала документа од општег значаја и копије привилегија. Над овим документима бдио је народни секретар и регистратор.

Када је државна власт реформисала уређење својих архива, захтевала је да се под тим новим прописима уреди и Митрополиски архив, па је у ту сврху Дворски ратни савет 1779 године послао своје људе који су ексибовали сва документа, а поред тога направили ексибите и регистре. Ови ексибити и регистри вођени су до 1820 године на немачком језику, од 1821 до 1840 на латинском и немачком, од 1840 до 1848 на латинском, а од 1848 године на славено-српском и, најзад, од 1868 на чистом народном језику.

Архив се у прошлости неколико пута селио. Тако се за аустриско-турскога рата 1788 године митрополит Мојсије Путник побојао да Турци не продру до Карловаца, па је Архив спаковао у сандуке и послао у Сентандреју. 1789 године изгорео је двор патријарха Арсенија IV, па је том приликом изгорео део Архива из прве половине 18 века, који је сматран као мање важан, па није послат у Сентандреју. За време српског покрета у Војводини 1848/49 Архив је послат у Београд и тамо се налазио годину дана. Приликом тих сеоба неки делови Архива страдали су од влаге, а многа документа иструлила. Тешку штету претрпели су карловачки архиви за време другог светског рата и окупације. Том приликом пропала је половина докумената из Конзисторијалног архива и архива Патроната старе карловачке гимназије, десетковани су Митрополиски и гимназиски архив, а потпуно су уништене архиве Српске народне и комуналне основне школе и значајан архив Српске православне црквене општине карловачке.

После ослобођења, већ од 1949 године Српска академија наука је настојала да се за Архиву у Карловцима обезбеде потребна средства и стручњаци. Тако су у току протеклих година уређене просторије, набављена потребна опрема и уређај.

Резимирајући све што је урађено од 1 децембра 1949 године до сада може се констатовати следеће: сређен је Конзисторијални архив карловачке архидијецезе од 1791—1941 године, дакле за период времена од сто педесет година. Документа су распоређена по конзисторијалним одељењима, пописана и смештена у кутије. Таквих је докумената укупно 449.564 комада. Пописана су и сређена документа из Српског народног покрета 1848/49 год. (12.894 комада). Сређена је, пописана и смештена у кутије кореспонденција Рајачића и његове породице (2.834 комада). Исто тако сређена је и кореспонденција митрополита Стефана Стратимировића (1790—1836 г.) и патријарха Јосифа Рајачића (укупно 5.769 комада). Извршено је ексибовање делова Гимназиског архива и Магистратског архива из прве половине 18 века, затим сведочанства карловачких ђака, па нека недатирана акта већином из прве половине 18 века, као и поверљива неексибована акта (укупно 11.371 комад). Осим тога ексибовано је на листиће 116 комада конфирмационих диплома, 72 комада писаних и штампаних привилегија и 204 комада планова и катастарских карата зграда, манастира, њива, шума итд. Према томе, пописано је и сређено укупно 482.854 акта. А утврђено је и да је за првих сто година, почев од 1779 године пропало око 18,92%.

У име Српске академије наука говорио је д-р Виктор Новак, управник Историског института САН и професор Универзитета. Истичући значај обављеног посла у Карловачком архиву и особиту важност сређених докумената за даље проучавање наше културне и политичке историје, нарочито у Војводини, д-р Новак је честитао на успеху и срдачно захвалио на великом труду и љубави коју су чланови архивског колектива на челу са својим Управником уложили.

После завршеног свечаног дела д-р Милица Богдановић, доктор филозофије, хонорарни службеник у карловачком Архиву, одржала је врло занимљиво и документовано предавање о неким карактерним особинама Стефана Стратимировића, изводећи своје закључке на основи нових архивских проучавања извора до сада непознатих.

Р. Николић

ПОСТСКРИПТУМ ЈЕДНОГ НАПИСА

У септембарској свесци *Летописа МС* за 1952 годину, на тражење и по задужењу Уредништва, објавио сам напис *Неке биљешке о напредној поезији између два рата.* Рецензенти овог броја *Летописа* истакли су да су *Биљешке...* интересантне итд., само су зажалили што су непотпуне и што се само дотичу неких књижевних појава. Ја сам нагласио на крају свог чланка да је он у многом непотпун и овлашан, имајући намјеру само да се придружим Уредништву и покренем питање напредне књижевности између два рата. Овдје желим укратко да се осврнем на једну ствар:

Када сам се у свом напису дотакао улоге *Нове литературе* (Нолита), ја сам само оживио једну успомену у вези с њом, не задржавајући се дуже и исцрпније на, несумњиво, значајној улози коју је она имала у самом почетку Шестојануарске диктатуре, све до њене забране. Тако, сасвим ненамјерно, изостало је име Ота Бихаљиа-Мерина који је био у почетку, са братом Павлом (стријељаним од Нијемаца), један од главних покретача и уредника ове ревије. Као њихов сарадник

имао сам неколико пута додира са Отом Бихаљијем. Једнога дана он ме питао да ли читам савремене њемачке пјеснике у оригиналу, пошто се чудио како сам дошао до форме неких својих пјесама (например, пјесме *Угљен*, објављене у *Новој литератури*, због које сам тада, узгред буди речено, саслушаван у Управи града Београда). Одговорио сам да ја не знам њемачки да бих се могао служити литературом и да сам више дошао спонтано до тако слободне, говорне форме ових својих пјесама. Бихаљи ме је потстицао да треба у том смислу да наставим, да та једноставна, сликовита и јасна форма, лишена стега и метричких ускости, најбоље одговара напредној, револуционарној поезији, насупрот мутним и помодним тражењима ондашњих модерниста.

Јанко Ђоновић

*

НАШИ САРАДНИЦИ

Љубиша Јоцић родио се 29 јула на Убу. Основну школу и гимназију свршио у Београду, вајарство студирао у Паризу. Као гимназијалац сарађивао у надреалистичком часопису *30 у Европи*. Прву књигу, *Сан или билька*, издао 1930 год.; 1934 издао надреалистички памфлет *Љубав и слобода* и једну надреалистичку песму без наслова, 1935 књигу стихова *Песме*. У Паризу је штампао збирку *Poésies et contes*, а у Београду 1940, такође на француском, *Les poèmes*, роман *Поломљена кола*, приче *Пролећни сан* и песме *Суморна питања*. Пре рата сарађивао у часописима *Млада култура*, *Наша стварност*, *Преглед*, *Живот и рад*, *La Сотипе*.

После Ослобођења сарађује у *Летопису Матице српске*, *Књижевности*, *Хрватском колу*, *Сведочанствима*, *Књижевним новинама*, а издао је и две књиге — збирку песама *Огледало* и поему *Крилато корење*. Издавачко предузеће Просвета примило му је драму *На рубу ноћи* а Матица српска роман *Тамнице*, који је написао заједно са Милојем Чиплићем.

У последње време Јоцић ради на филму, као режисер.

Чедомир Брашанац је рођен 1927 године у Бингули у Срему. Гимназију учио у Срем. Митровици и Новом Саду. Матурирао је у Новом Саду 1947 године на Течају за ратом ометене ученике. Сада студира медицину у Београду.

Писањем се почео бавити после рата. Прву приповетку је објавио у *Летопису Матице српске* 1947 год. Од тада је објавио више приповедака — у *Летопису*, *Народном студенту*, *Жени данас*, *Слободној Војводини*.

Радослав Ротковић рођен је 1928 год. код Херцегновог. Школу учио у Херцегновом и Котору. За време НОБ-е учествовао као борац, а затим радиотелеграфиста I бокешке бригаде. Сада је апсолвент филозофије на Филозофском факултету у Загребу.

Први књижевни рад је објавио у *Стварању* (Цетиње) 1949 год. Сарађивао у *Побједи*, *Омладинском покрету*, *Омладинском борцу*, *Студентском листу*, *Политици*, *Вјеснику*, *Стварању*, *Круговима*. Сада је стални сарадник *Студентског листа* у Загребу. — Пише песме, приповетке, критике, а има у рукопису роман из кога је извађен овај одломак који доносимо у *Летопису*.

Александар Зарин је рођен 1923 год. у Српској Црњи у Банату. Гимназију завршио у Зрењанину 1941 год. После Ослобођења уписао се на Академију ликовних уметности у Београду,

где је дипломирао 1949. Потом се уписао на Специјалку коју је завршио са одличним успехом 1952.

Јавно је почео да излаже 1950 год. у УЛУС-у, док се није формирала група „Самосталних“, а затим у оквиру ове групе на „Изложби младих“ и „Изложби портрета“.

Од јавних споменика има споменик Магарашевића у Новом Саду и Ђуре Јакшића у Срп. Црњи.

Јанко Ђоновић рођен је 6 октобра 1909 у Црмници, у Црној Гори. Основну школу је учио у родном месту, гимназију на Цетињу, Београду и Титограду, Правни факултет дипломирао у Београду. Припадао напредном покрету пре рата и често био прогањан и затваран. Једно време провео као емигрант у Албанији (1935 год.). Учествовао у Јулском устанку 1941 у Црној Гори, после интерниран у Италију и Немачку. По капитулацији Италије три месеца се пробијао ка фронту, прешавши пешке готово читаву средњу Италију, што је описао у својој запаженој хроници *Под Гран Сасом.*

Књижевношћу и новинарством почео се бавити врло рано. Поред многобројних чланака и репортажа расутих готово по свим нашим листовима и часописима, издао је до сада ова дела: *Живи портрети,* песме, *Двије ријеке* (песме, у заједници са Т. Младеновићем), *Горски токови,* песме, књигу прозе *Хронике и путописи* и путопис о Чехословачкој *На Влтави.* Сада спрема за штампу нову збирку песама и две књиге прозе.

За своју књигу песама *Горски токови* добио је другу награду Владе ФНРЈ за 1948 годину и неколике награде Владе Црне Горе за свој књижевни рад у целини.

После рата Ђоновић је био уредник часописа *Стварање* на Цетињу, једно време један од сауредника *Књижевних новина.* Сада је на дужности уредника за савремену југословенску књижевност у издавачком предузећу Просвета у Београду.

*

БИО-БИБЛИОГРАФСКА ГРАЂА О ВАСИ ЖИВКОВИЋУ

I — ХРОНОЛОГИЈА

1819 — 31 јануара родио се у Панчеву.

1838 — штампао прву песму *Епиграм* и прву причу *Великодушни дивљак* у Арнотову *Магазину.*

II — БИБЛИОГРАФИЈА

1 — ЗАСЕБНО ШТАМПАНА ДЕЛА

1907 — *Песме Васе Живковића.* Са предговорима: Милана Ђурчина, Јована Скерлића и Тодора Стефановића Виловског. Са нотама уз песме од Мите Топаловића. Са сликама писца. Издао С. Б. Цвијановић. Нова штампарија — Давидовић. Београд 1907.

2 — ПЕСМЕ ШТАМПАНЕ У АНТОЛОГИЈАМА

1927 — *Антологија љубавне лирике.* Изабрао Божидар Ковачевић. Београд 1927.

III — ЛИТЕРАТУРА

А. И.: Песме Васе Живковића. Српски књижевни гласник, књ. XVIII, 1907, стр. 957—959.

Аноним: Васа Живковић. Мале новине IV, бр. 172, 26 јуна 1891.

Аноним: Васа Живковић, прота панчевачки. Мале новине IV, бр. 176, 30 јуна 1891.

Аноним: Васа Живковић (Јубилеј седамдесетогодишњице). Нова Зета, књ I, св. 2, 1889, стр. 88

Аноним: Васа Живковић. Позориште 1892, стр. 59.

Аноним: Василије Живковић, прота панчевачки и песник српски (1819—1891). Јавор, књ. XVIII, бр. 27, 1891, стр. 417—418.

Аноним: Васа Живковић, прота панчевачки и песник српски. Јавор, књ. XVIII, бр. 27, 1891 стр. 430—431.

Аноним: Васа Живковић и панчевачко позориште. Јавор, књ. XVIII, бр. 27, 1891, стр. 430—431.

Аноним: Василије Живковић прота панчевачки, песник и књижевник. Женски свет, књ. VI, бр. 7, 1891, стр. 112.

Аноним: Василије Живковић. Босанска вила, књ. VI 1891, стр. 208.

Аноним: Василије Живковић, прота. Босанска вила, књ. VI, 1891, стр. 208

Аноним: Јубилеј српског књижевника (Прота Васа Живковић). Мале новине II, бр. 33, 21 јануара 1889.

Аноним: Како је пок. Васа Живковић постао панчевачки парох. Јавор, књ. XVIII, бр. 27, 1891, стр. 431.

Аноним: О Васи Живковићу. Поводом педесетогодишњице књижевног му рада. Браник, V, 1889.

Аноним: Песма о покрету 1848 (Васа Живковић). Јавор, књ. XVIII, бр. 27, стр. 432.

Аноним: Песме Васе Живковића. Женски свет, књ. XXII, бр. 7—8, 1907, стр. 191.

Аноним: Песме Васе Живковића. Дело, књ. XLV, 1907, стр. 284.

Аноним: Погреб Васе Живковића. Браник, VII, бр. 77, 1891.

Аноним: Седамдесетогодишњица (Проте Васе Живковића). Мале новине, II, бр. 37, 24 јануара 1889.

Б и С.: Најновије збирке песама. (Песме Васе Живковића). Бранково коло, књ. XIII, 1907, стр. 1003.

Богдановић д-р Давид: Васа Живковић (1819—1891). Преглед књижевности хрватске и српске. Књига друга. Дио I. Загреб 1925, стр. 375.

Гавриловић Андра: Васа Живковић. Историја српске и хрватске књижевности. Београд 1927, стр. 282, 299, 321.

Гавриловић Андра: Прота Васа Живковић. Знаменити Срби. Година I. Загреб 1901, стр. 116.

Грчић Јован: Васа Живковић. Историја српске књижевности. Нови Сад 1906, стр. 199—200.

Јанкулов д-р Борислав: Васа Живковић. Прилози за историју Панчева. Панчево 1924, стр. 31-32.

Ј.[овановић] Ж.[иворад] П.: Наши заслужни људи. Прота Васа Живковић (1819-1891). Правда, бр. 13030, 6 фебруара 1941.

Л.[азаревић Бранко?]: Песме Васе Живковића. Српски књижевни гласник, књ. XVIII, 1907, стр. 158.

Марковић Никола: Још две песме Васе Живковића (Неке црте женског лукавства. — Женска обрана). Српски књижевни гласник, књ. XXI, 1908, стр. 691-699.

Милићевић Милан Ђ.: Живковић Василије, панчевачки прота. Додатак Поменику од 1888. Знаменити људи који су преминули до краја 1900. Београд 1901, стр. 41—47.

Михајловић Борислав: Васа Живковић (1819—1891). Летопис Матице српске, књ. 369, бр. 4, 1952, стр. 272—282.

Петровић Вељко: Васа Живковић. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка. I књига. Београд 1924, стр. 745-746.

Поповић Павле: Васа Живковић. Југословенска књижевност (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца). Београд 1930, стр. 112.

Скерлић Јован: Васа Живковић. Предговор „Песмама“. Београд 1907, стр. XXII—XLIII. — Писци и књиге, књ. V. Београд 1923, стр. 33—43.

Скерлић Јован: Васа Живковић. Историја нове српске књижевности. Београд 1921, стр. 198-199.

Стефановић Виловски Тодор: Васа Живковић. Силуете из прошлости. Предговор „Песмама“. Београд 1907, стр. XLIII—LXII.

Томандл д-р Миховил: Васа Живковић и Никола Ћурковић. Споменица панчевачког српског црквеног певачког друштва (1838-1938). Панчево 1938, стр. 39—42.

Ћурчин Милан: Васа Живковић. Биографска слика. Предговор „Песмама“. Београд 1907, стр. III—XXXI.

Ћурчин Милан: Постанак првог српског певачког друштва и прве сталне позоришне дружине (Васа Живковић и Никола Ћурковић). Бранково коло, књ. XIII, бр. 16—17, 1907, стр. 493—501.

Ћурчин Милан: Преводи Васе Живковића. Предговор „Песмама“. Београд 1907, стр. LXIII—LXVII.

Ћурчин Милан: Предговор „Песмама“. Београд 1907, стр. I—II.

Црногорац Радоје: На глас о смрти српског пјесника Василија Живковића (песма). Јавор, књ. XVIII, бр. 32, 1891, стр. 500—501.

Црњански Милош: О стогодишњици Васе Живковића (Говор држан у Панчеву 2 априла 1922 на прослави стогодишњице рођења). Српски књижевни гласник, књ. VI, 1922, стр. 32—36.

Шерцер д-р Иван: О повјести хрватске и српске књижевности (О Васи Живковићу). Нада, књ. III, 1897, стр. 424.

Живорад П. Јовановић

*

ИЗ РЕДАКЦИЈЕ

Према одредбама Статута Матице српске од 1948 године (допуњеног 1951) „Сви чланови Матице српске уживају попуст у свима Матичиним установама, издањима и приредбама, и бесплатно примају *Летопис Матице српске*. Редовни чланови ова права уживају уколико уредно плаћају чланарину“ (чл. 10). Према томе, *Летопис* ће се слати бесплатно свима оним редовним члановима који уредно плаћају годишњу чланарину, затим члановима-сарадницима и почасним члановима.

ПРИМЉЕНО НА ПРИКАЗ

Матица српска — Нови Сад

Гистав Флобер, Саламба. С француског превели Милош Јованович и Лаза Атанацковић. Стр. 264, цена брош. 190, у полуплатну 250 дин.

Д-р Крешимир Георгијевић, Књижевне студије и огледи. Стр. 264, цена 200 дин.

Живан Милисавац, Песник пораза. Студија о Душану Васиљеву. Стр. 164, цена 140 дин.

Просвета — Београд

Стефан Цвајг, Жозеф Фуше. Лик једног политичара. Превео Никола Половина. Стр. 252, цена 200 дин.

Шодерло де Лакло, Опасне везе или Писма која је једно друштво сабрало и објавило ради поуке других. Превео с француског Душан Милачић. Стр. 456, цена 280 дин.

Хиљаду и једна ноћ — 4. Превео с руског Марко Видојковић. Стр. 668, цена 550 дин.

Хенрик Ибзен, Народни непријатељ. Превео с немачког Стеван Предић. Стр. 144, цена 120 дин.

Јосип Косор, Живот у равници. Приповетке. Стр. 80, цена 40 дин.

Радован Самарџић, Хајдучке борбе против Турака у XVI и XVII веку. Стр. 58, цена 30 дин.

Бранко Ћопић, Пролом. Стр. 804, цена 400 дин.

Чедо Вуковић, Висине, Стр. 300, цена 150 дин.

В. Г. Корољенко, Приповетке. Приредио за штампу Ђорђе Лазовић. Стр. 428.

Гвидо Тартаља, Песме. Стр. 220.

Боривоје Јевтић, Пометени језици. Приповетке. Стр. 360, цена брош. 250, полупл. 300 дин.

Петар Петровић Његош, Шћепан Мали (Целокупна дела IV). Стр. 232.

Младен Ољача, Херојска одбрана Београда 1915. Стр. 100.

Јордан Јовков, Песма точкова. Приповетке. С бугарског превео Миодраг Никачевић. Стр. 72.

Svetozar Pribičević, Diktatura kralja Aleksandra. Preveo s francuskog Andra Milosavljević. Str. 342.

Знање — Београд

Српскохрватске народне бајке. Уредио д-р Илија Мамузић. Стр. 176.

Петар Кочић, Одабране стране I. Стр. 148.

Петар Кочић, Одабране стране II. Стр. 128.

Коста Рацин, Песме. Стр. 104.

И. С. Тургењев, Из „Ловчевих бележака". Превео д-р Милош Московљевић. Стр. 172.

Силвије Краљчевић, Песме. Стр. 184.

Дани борби и победа. Уредио Сава Ристановић. Стр. 168.

Н. В. Гоголь, Тарас Бульба. У редакцији Стојанке Јакшић. Стр. 176.

Алекса Шантић, Песме. Стр. 180.

Вук Ст. Караџић, Изабрани историски списи. Стр. 176.

Наведе књиге спадају у прво коло Школске библиотеке. Цена целом колу (10 књига) 600 дин.; цена појединој књизи 60 дин.

Просвјета — Загреб

Просвјета. Народни календар. Стр. 144, цена 80 дин.

Božidar Maslarić, Moskva - Madrid - Moskva. Str. 136, cena 130 din.

Jack London, Demoni s Fuatina. Preveo s engleskog Vlatko Šarić. Str. 352, cena 250 din.

*

Zvonimir Kulundžić, Razgovor neugodni naroda književnoga, knj. I. Zagreb · studeni - 1952. Str. 128, cena 100 din.

НАУЧНА ИЗДАЊА

Матице српске

Светислав Марић, НА ИЗВОРИМА ФИЗИКЕ — — — — 294.—
Коста Петровић, ИСТОРИЈА КАРЛОВАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ 327.—
Васа Стајић, СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ВЕЛИКА ГИМНАЗИЈА У НОВОМ САДУ — — — — — — — — 149.—
Васа Стајић, ГРАЂА ЗА КУЛТУРНУ ИСТОРИЈУ НОВОГ САДА, I и II, свака књига по — — — — — — — 220.—
Васа Стајић, ГРАЂА ЗА ПОЛИТИЧКУ ИСТОРИЈУ НОВОГ САДА — — — — — — — — — — — — — 250.—
АУТОБИОГРАФИЈА СТЕВЕ ТОДОРОВИЋА (са 28 уметничких репродукција) — — — — — — — — — — 61.—
НОВИ САД КРОЗ ИСТОРИЈУ — — — — — — — — 46.—
Инж. Славко Бокшан, МИХАИЛО ПУПИН И ЊЕГОВО ДЕЛО 205.—
Д-р Миленко Филиповић, ТРАЧКИ КОЊАНИК — — — 24.—
Бранислав Букуров, ВРШАЧКЕ ПЛАНИНЕ — — — — 50.—
Д-р инж. Виктор Нејгебауер, ВОЈВОЂАНСКИ ЧЕРНОЗЕМ 65.—
Драгиша Полужански, БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ (1825—1949) — — — — — — — 105.—
ДОКУМЕНТИ О СВЕТОЗАРУ МИЛЕТИЋУ — — — — 274.—
Д-р Д. Кириловић, ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИН: ЗРЦАЛО НАУКЕ — — — — — — — — — — — — — 128.—
НАУЧНИ ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ, I (серија друштвених наука) — — — — — — — — — — — — 200.—
НАУЧНИ ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ, I (серија природних наука) — — — — — — — — — — — — 200.—
ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ, св. П — серија природних наука — — — — — — — — — — — — — 350.—
ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ, св. П — серија друштвених наука — — — — — — — — — — — — — 300.—
ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ, св. Ш — серија природних наука — — — — — — — — — — — — — 300.—
Јован Хаџи, ДАНАШЊА СИСТЕМАТИКА И ЊЕНО ЗНАЧЕЊЕ У ОБЛАСТИ БИОЛОГИЈЕ — — — — — — 30.—
Д-р инж. Виктор Нејгебауер, ЧИНИОЦИ СТВАРАЊА ЗЕМЉИШТА У ВОЈВОДИНИ — — — — — — — — 150.—
Живко Славнић, НИЗИНСКЕ ШУМЕ ВОЈВОДИНЕ — — — 50.—
Инж. Цвијета Петрик, ЈЕДАН СЛУЧАЈ ОТСТУПАЊА ОД НОРМАЛНЕ МОРФОЛОШКЕ СТРУКТУРЕ ЈАЈНИКА КОД ЖИТНОГ МОЉЦА (SITOTROGA CEREALELLA OL) 60.—

Душица Михајловић-Матић, ЗЕМУНСКИ ЛЕСНИ ПЛАТО 30.—

Инж. Бојислав Максимовић, ЈЕДАН ПРЕДЛОГ У ВЕЗИ СА ПРЕТВАРАЊЕМ ПРОЈЕКЦИОНИХ ФОРМУЛА ХЕКСОЗА У ПЕРСПЕКТИВЕ — — — — — — — — 20.—

Боривоје Милојевић, ГЕОГРАФСКЕ ОБЛАСТИ ФНРЈ — — 20.—

Инж. Александар Петрик — Мирко Јованић, ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ НАЈЧЕШЋИХ СОВИЦА (NOCTUIDAE) ВОЈВОДИНЕ — — — — — — — — — — — — — — 30.—

Инж. Ђорђе Виг, О УТИЦАЈУ МИКРО И МЕЗОРЕЉЕФА НА ОСОБИНЕ ЗЕМЉИШТА КОД СРБОБРАНА — — 30.—

Бранислав Букуров, ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ БАЧКИХ НАСЕЉА — — — — — — — — — — — — 90.—

Живко Славнић, О ЕКОЛОГИЈИ И БИОЛОГИЈИ ВОЈВОЂАНСКИХ КОРОВСКИХ ЗАЈЕДНИЦА — — — — 30.—

Живко Славнић, О ПРОДУКЦИЈИ СЕМЕНА КОД КОРОВСКИХ ЗАЈЕДНИЦА — — — — — — — — — — 40.—

*

Поруџбине слати на адресу:

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Нови Сад, Железничка 1. Пошт. фах 13

Уплате преко чек. р-на код Народне банке у Н. Саду, бр. 300-Т-257

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

САДРЖАЈ

Живан Милисавац — Наши часописи — — — — 3
Чедомир Брашанац — Повратак — — — — — 7
Јанко Ђоновић — — Свети Стефан — — — — 12
Радослав Ротковић — Крчма на обали — — — 14
Љубиша Јоцић — — Пре него што се сунца угасе 28
Б. Л. Лазаревић — — Изгубљеност — — — — 29
Тодор Манојловић — Ендре Ади — — — — — 30
Мирко Тепавац — — После VI Конгреса Савеза комуниста Југославије — — 47

*

М. Токин, Ђура Јакшић у своме времену — — — — — — 51
Д-р Стеван Јосифовић, Орфелиново *Зрцало науке* — — — — 52

*

Лав Захаров, Нова књига приповедака А. П. Чехова — — — 54
Лав Захаров, Нови преводи Корољенкових приповедака — — 56
П. Адамовић, Превод Жидових *Ковача лажног новца* на српски 58

*

Божидар Ковачевић, Успомене Максима Евгеновића — — — 60

*

Р. Николић, Архив У Сремским Карловцима отворен за научне раднике — — — — — — — — — — — — — 63

*

Јанко Ђоновић, Постскриптум једног написа — — — — — 64

*

Наши сарадници (Љ. Јоцић, Ч. Брашанац, Р. Ротковић, А. Зарин, Ј. Ђоновић) — — — — — — — — — — — — 65

*

Живорад П. Јовановић, Био-библиографска грађа о Васи Живковићу — — — — — — — — — — — — — — 66

*

Из Редакције — — — — — — — — — — — — — 68

*

Примљено на приказ — — — — — — — — — — — 69

*

УМЕТНИЧКИ ПРИЛОЗИ

Павле Ђурковић (?—1830), Портре Уроша Несторовића
(Из Галерије Матице српске)

Александар Зарин, Студија за споменик Георгија Магарашевића

Милан Керац, Цртежи

Штампарија „Будућност", Нови Сад, 1953

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ

Администрација Летописа

позива претплатнике да уплате претплату за 1953 годину. Годишња претплата износи 750, за чланове Матице српске 700, за иностранство 800 динара. Уплата се може извршити код сваке поште на текући рачун Издавачког предузећа МС код Народне банке у Новом Саду, бр. 300-Т-257.

Истовремено Администрација позива и претплатнике који дугују претплату за 1952 годину да измире своје дуговање (претплата за 1952 г. стаје 550 а за чланове МС 500 динара) најкасније до 20 фебруара 1953 г., пошто ће им у противном обуставити даље слање часописа.

»ДРВАР«

ГРАДСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРОМЕТ ДРВЕТОМ И УГЉЕМ

Нови Сад

Златиборски трг бр. 1

Продаје на мало огревно дрво, камени, мрки и лигнит угаљ, као и сав остали грађевински материјал

СКЛАДИШТА ПРОДАВНИЦЕ

Бр. I Златиборски трг бр. 1
Бр. II На Дунаву код Град. клаонице
Бр. III у Петроварадину
Бр. IV Код монополског стоваришта, тел. 37-08
Бр. V у Проте Хранилозића улици
Бр. VI Темеринска 70
Бр. VII Златиборски трг бр. I

Телефони:
40-36, 40-15 и 21-82

Текући рачун код Нар. банке бр. 300-Т-101

»СРЕ-МАГ« НОВИ САД

Југословенске народне армије бр. 38

Телефони: 37-42 и 27-25

Има своје колонијалне и текстилне продавнице у Новом Саду, Новосадском срезу, Србобрану и Маглићу. Све наше продавнице располажу богатим асортиманом сваковрсне робе, по врло ниским ценама. У интересу је сваког потрошача да на првом месту потражи наше продавнице.

ГРАДСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ТРАНСПОРТНИ РАД И ШПЕДИЦИЈУ

НОВИ САД, МАКСИМА ГОРКОГ УЛИЦА бр. 20

ТЕЛЕФОН: управе 23-56,
пословнице на Железничкој станици 30-96

Текући рачун код Народне банке 300-Т-80

Врши:

све транспортне, обалске и шпедитерске радове у граду и ближој околини под најповољнијим условима уз брзу и тачну услугу!

Биоскопи

„СЛАВИЦА“

„ЗВЕЗДА“

и

„ЈАДРАН“

од 1 јануара 1953 године снизили су цене и на програму имају увек најбоље домаће и стране филмове. Сваке друге недеље нови цртани филм!

„ЧЕТКАРА"

предузеће за израду четкарско-метларских производа

Нови Сад

Ђорђа Рајковића улица бр. 8

Телефон 27-69

Преселила се из улице Марка Миљанова бр. 7 у нове просторије

у Ђорђа Рајковића ул. бр. 8

Производи: разне четке од длаке, сирка и жилица и сиркове метле и метлице.

Распродаја!

ПОКРАЈИНСКО ГРАЂЕВИНСКО ПРЕДУЗЕЋЕ

„ГРАДИТЕЉ"

у ликвидацији у Сомбору на свом централном слагалишту у Сомбору

КАРАЂОРЂЕВА УЛИЦА

***број* 22**

врши коначну распродају грађевинског материјала и то: тесане и резане грађе, цигле, готових прозора и врата, разног гвожђа, разноврсног алата, новог и употребљаваног, кревета, сламарица, децималних вага, разног алатног челика, сељачких кола и разног другог материјала.

Сва државна и задружна предузећа и приватници, користите ову повољну прилику и снабдите се најповољније.

ЛИКВИДАЦИОНА КОМИСИЈА

Телефон бр. 212

„ЛИВАЦ“

ЛИВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

НОВИ САД

Футошки пут 77 • Телефон: 23-89

Текући рачун бр. 300-Т-194

Нуди својим комитентима штауфер мазалице од гуса врло доброг квалитета, по повољним ценама, фco стовариште Нови Сад. Ако желите брзу и хитну отпрему обратите се за штауфер мазалице од броја 2-8.

Такође вршимо све одливке од гуса по донесеном моделу, цене су врло повољне, а услуга врло доброг квалитета.

Војвођанска

ИНДУСТРИЈА СВИЛЕ

НОВИ САД
УЛИЦА ДУШАНА ВАСИЉЕВА 18

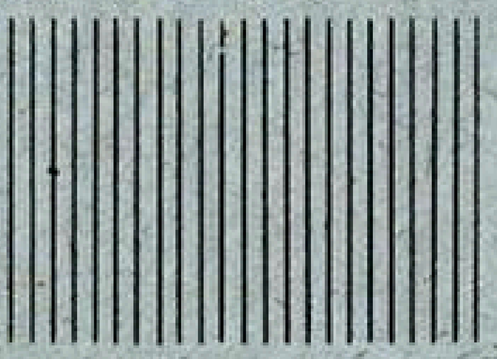

Производи материјал од природне свиле за хаљине, веш, мараме, шалове и мушке кравате

„27 МАРТ“

НОВИ САД, Темеринска ул. бр. 84—86
Телефони: 21—27, 21—31, 25—33
Телеграм „27 Март“ Нови Сад

ФАБРИКА АУТОМОБИЛСКИХ И ТРАКТОРСКИХ ДЕЛОВА
Банковна веза: Нар. банка ФНРЈ фил. Нови Сад, рач. 302-Т-14

ПРОИЗВОДИ И ИСПОРУЧУЈЕ ПО ЖЕЉИ КУПЦА:

РЕЗЕРВНЕ ДЕЛОВЕ за моторе са унутрашњим сагоревањем за аутомобиле, тракторе, компресоре и булдожере
ТУЉКЕ од висококвалитетног центрифугалног лива
ОДЛИВКЕ од сивог машинског лива Ia квалитета по датим моделима
ОДЛИВКЕ од калајно фосфорне и алуминијум бронзе по датим моделима, као и бронзе постојане у морској води
ОДЛИВКЕ од алуминијум легура по датим моделима

СПЕЦИЈАЛИТЕТИ ПРЕДУЗЕЋА СУ:

МОТОРНЕ ГЛАВЕ за аутомобиле и тракторе
КЛИПОВИ од сивог машинског лива и алуминијум легура
СТУБЛИНЕ мотора и суве КОШУЉИЦЕ од легираног центрифугалног лива
КЛИПНИ ПРСТЕНОВИ за аутомобиле и тракторе од висококвалитетних материјала
БРОНЗАНЕ ЧАУРИЦЕ свих врста, разни зупчаници, полуосовине, осовине, мењачке кутије итд.

Код куповине резервних делова тражите наше производе, јер ћете тиме обезбедити за ваше возило квалитетне делове равне оригиналним.

»ГРАЂЕВИНАР«

Нови Сад

Улица Соње Маринковић бр. 5-II

ЕКСПОРТНО ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ПРОМЕТ ГРАЂЕВИНСКИМ И ОГРЕВНИМ МАТЕРИЈАЛОМ НА ВЕЛИКО И НА МАЛО

Продаје по најповољнијим ценама сав грађевински и огревни материјал, као и дрвену амбалажу свих врста, врши услужни рез на својој пилани. Има своје продавнице у:

НОВОМ САДУ: Централно стовариште, Ј. Марчока ул. бр. 7
Продавница у улици Д. Васиљева бр. 3
Продавница у улици Темеринској бр. 105
Продавница у ул. Југ. нар. армије бр. 53

СУБОТИЦА: Марксов трг бр. 3 и две продавнице у атару.

БЕОГРАД: Бранкова бр. 16 — експортна пословница
Продавница улица 29 Новембра бр. 80

ПАНЧЕВО: Продавница у улици Југ. нар. армије

СТАРА ПАЗОВА: Продавница у улици Камењаровој бр. 53

ЖАБАЉ: Продавница у улици Маршала Тита бр. 85

КИКИНДА: Продавница у улици 7 Јула бр. 44

ВРШАЦ: Продавница у улици 2 Октобра бр. 98

ДЕБЕЉАЧА: Продавница у улици Маршала Тита бр. 11

СЕНТА: Продавница у улици Југ. нар. армије бр. 47

СОМБОР: Продавница у улици Карађорђевој бр. 48

КАЊИЖА: Продавница огревног дрвета и грађе.

Пилана и сандучара у Новом Саду, Јожефа Марчока бр. 7.

Резана, тесана грађа свих врста и димензија, цемент, цреп, креч, салонит, цигле, стакло, уљане и земљане боје, трска у сноповима и штукатур, грађевински оков, као и сав остали метални и неметални грађевински материјал.

Телефони дирекције: 29-41, 25-90, 30-71 и 25-61.

Увек и свуда само пушика цигарета

ФАБРИКА ДУВАНА У НИШУ

Продаја на велико преко наших стоваришта:

БЕОГРАД, Сарајевска 52, тел. 24743
СУБОТИЦА, Аљабинова ул. 10, тел. 1275
НОВИ САД, Крилова 5, тел. 2876
ЗРЕЊАНИН, Железнички ред 24, тел. 1150
ПАНЧЕВО, Југ. народне армије 8, тел. 340

ОПАТИЈА

ЦЕНТАР ТУРИЗМА НА ЈАДРАНУ

ЗИМСКО-КЛИМАТСКО ЛЈЕЧИЛИШТЕ

ТОПЛЕ МОРСКЕ КУПКЕ У ХОТЕЛИМА

Хотелска подузећа:

(са 27 комфортно уређених хотелских објеката)

БЕЛВЕДЕР
ЗАГРЕБ
(отворени цијелу годину)
ЦЕНТРАЛ
КОНТИНЕНТАЛ
ДУБРОВНИК
КРИСТАЛ
КВАРНЕР
ПАЛМЕ
ПАРК-ЈАДРАН
СЛАВИЈА

ТУРИСТИЧКО-УГОСТИТЕЉСКА КОМОРА

ОПАТИЈА ТЕЛЕФОН 563

Цена 70.— динара